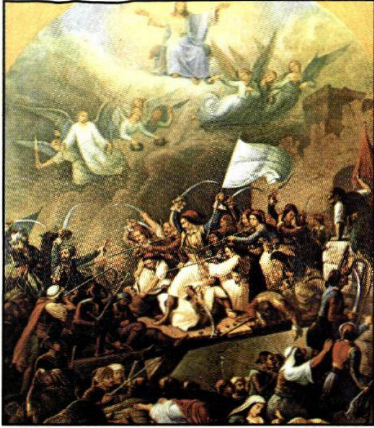

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ (από το 1815 έως σήμερα)

Γ' Τάξη ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ και Δ' Τάξη ΕΣΠΕΡΙΝΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

**ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ**

ΤΟΜΟΣ 4ος

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Ιωάννης Κολιόπουλος
Καθηγητής του Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης
Κωνσταντίνος Σβολόπουλος
Ακαδημαϊκός Καθηγητής του Πανε-
πιστημίου Αθηνών
Ευάνθης Χατζηβασιλείου
Επίκουρος Καθηγητής του Πανεπι-
στημίου Αθηνών
Θεόδωρος Νημάς
Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων-
δρ. φ.
Χάρης Σχολινάκη-Χελιώτη
Εκπ/κός Δ/θμιας Εκπαίδευσης- δρ.
ιστορίας της τέχνης
ΚΡΙΤΕΣ - ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ
Αθανάσιος Βερέμης
Καθηγητής του Πανεπιστημίου Α-
θηνών
Άρτεμις Ξανθοπούλου-Κυριακού
Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης

Δημήτριος Γιαννακόπουλος
Πάρεδρος ε.θ. του τμήματος Αξιο-
λόγησης και Επιμόρφωσης του
Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

- δρ. ευρωπαϊκής ιστορίας

Βασίλειος Τσιλιμίγκρας

Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων -
μ.δ.ιστορίας

Αθανάσιος Χρήστου

Εκπ/κός Δ/θμιας Εκπαίδευσης- δρ.
ιστορίας

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Μαιρίτα Κλειδωνάρη

Εκπ/κός Δ/θμιας Εκπαίδευσης - φι-
λόλογος

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΕΠΟΠΤΕΙΑ

Αναστασία Κυρκίνη-Κούτουλα

Σύμβουλος Παιδαγωγικού Ινστιτού-
του-δρ. ιστορίας

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Τμήμα γραφιστών του ΟΕΔΒ

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**

**Ιωάννης Κολιόλος Κωνσταντίνος
Σβολόπουλος
Ευάνθης Χατζηβασιλείου Θεόδω-
ρος Νημάς Χάρις Σχολινάκη-
Χελιώτη**

**ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ
(από το 1815 έως σήμερα)**

**Γ' Τάξη Γενικού Λυκείου και
Δ' Τάξη Εσπερινού Λυκείου
ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ**

ΒΙΒΛΙΟ ΜΑΘΗΤΗ

**Προσαρμογή του βιβλίου για
μαθητές με μειωμένη όραση**

**Ομάδα Εργασίας Ινστιτούτου
Εκπαιδευτικής Πολιτικής**

**Μετατροπή: Κατερίνα Μπούτσια
Επιμέλεια: Κατερίνα Γαλήνα**

4. ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΙΡΗΝΗΣ ΤΩΝ ΠΑΡΙΣΙΩΝ (1919-1920)

Στο Συνέδριο Ειρήνης που συγκλήθηκε στο Παρίσι οι νικητές ανέλαβαν να χαράξουν εκ νέου τον χάρτη της Ευρώπης και της Εγγύς Ανατολής, από τη Βαλτική ως τον Περσικό Κόλπο. Πρωτεργάτες του συνεδρίου ήταν ο Γάλλος πρωθυπουργός Κλεμανσό, ο Αμερικανός πρόεδρος Ουίλσον και ο πρωθυπουργός της Βρετανίας Λούντ Τζορτζ.

Κατευθυντήριοι στόχοι των νικητριών δυνάμεων ήταν, με αρκετές διαφοροποιήσεις: α) η ρύθμιση του γερμανικού ζητήματος, που θα διαιώνιζε τη μειονεκτική θέση της Γερμανίας και θα απέτρεπε επικίνδυνη αύξηση της ισχύος της, και β)

η χάραξη νέων συνόρων στην Κεντρική και την Ανατολική Ευρώπη και στην Εγγύς Ανατολή, με γνώμονα όχι τα δυναστικά συμφέροντα αλλά τις διάφορες εθνότητες.

Η Συνθήκη των Βερσαλλιών. Στη συνθήκη ειρήνης που υπογράφηκε ανάμεσα στη Γερμανία και τις νικήτριες δυνάμεις, την περίφημη Συνθήκη των Βερσαλλιών (28 Ιουνίου 1919), υπερίσχυσαν οι απόψεις και οι επιδιώξεις της Γαλλίας, η οποία άλλωστε ήταν η περισσότερο ενδιαφερόμενη δύναμη. Οι κυριότεροι όροι της συνθήκης ήταν εδαφικοί, στρατιωτικοί και οικονομικοί. Η Γερμανία έχασε την Αλσατία και τη Λορραίνη, τις οποίες προσάρτησε η Γαλλία, καθώς και διάφορες μικρότερες περιοχές, που προσάρτησαν το Βέλγιο και η Πολωνία. Η Γερμα-

νία έχασε επίσης όλες τις αποικίες της. Εξίσου βαρείς ήταν οι στρατιωτικοί όροι. Αποστρατικοποιήθηκε η ανατολική όχθη του Ρήνου σε βάθος 50 χιλιομέτρων και καταλήφθηκε από τους Συμμάχους. Η Γερμανία υποχρεώθηκε επίσης να καταβάλει πολεμικές αποζημιώσεις δυσανάλογες προς τις δυνατότητές της.

Οι συνθήκες ειρήνης με τις άλλες ηττημένες δυνάμεις, με την Αυστρία (Συνθήκη του Σαιν Ζερμαίν, 10 Σεπτεμβρίου 1919), με τη Βουλγαρία (Συνθήκη του Νειγύ, 27 Νοεμβρίου 1919), με την Οθωμανική Αυτοκρατορία (Συνθήκη των Σεβρών, 28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1920) και με την Ουγγαρία (Συνθήκη του Τριανόν, 4 Ιουνίου 1920), αφορούσαν κυρίως τις χώρες που

διεκδικούσαν εδάφη τους: την Ιταλία, την Ελλάδα, τη Ρουμανία, καθώς και τις νέες χώρες, τη Γιουγκοσλαβία, την Τσεχοσλοβακία και την Πολωνία, οι οποίες θεωρήθηκαν χώρες συμμαχικές.

Η Συνθήκη του Νειϊγύ επιβεβαίωσε την ελληνική κυριαρχία επί των εδαφών μεταξύ του Έβρου και του Νέστου έως τα τουρκοβουλγαρικά σύνορα, αλλά η περιοχή τέθηκε προσωρινά υπό συλλογική συμμαχική κυριαρχία, ώσπου να συναφθεί και ελληνοτουρκική συνθήκη ειρήνης. Χωριστή σύμβαση με την ίδια ονομασία και ημερομηνία (14/27 Νοεμβρίου 1919) προέβλεπε την αμοιβαία και εθελούσια μετανάστευση των «Βουλγάρων την φυλήν» από την Ελλάδα και των «Ελλήνων την φυλήν» από τη

Βουλγαρία- για να διευκολυνθεί μάλιστα η αναχώρησή τους, προβλεπόταν η δυνατότητα ρευστοποίησης των περιουσιακών στοιχείων τους. Κοινή επιδίωξη των κυβερνήσεων και των δύο χωρών ήταν να απαλλαγούν οι χώρες τους από τις αντίστοιχες μειονότητες, ώστε να εκλείψουν στο μέλλον εκατέρωθεν διεκδικήσεις εδαφών στην επικράτειά τους.

Με τη Συνθήκη των Σεβρών (28 Ιουλίου/10 Αυγούστου) παραχωρήθηκε στην Ελλάδα η Θράκη, η Δυτική και η Ανατολική, και αναγνωρίστηκε η ελληνική κυριαρχία στα νησιά του Αιγαίου, εκτός από τα Δωδεκάνησα. Ανατέθηκε επίσης στην Ελλάδα η προσωρινή διοίκηση της περιοχής της Σμύρνης. Με την ίδια συνθήκη η Κωνσταντινού-

πολη και τα Στενά αποτέλεσαν ουδέτερη ζώνη υπό τον έλεγχο συμμαχικής επιτροπής. Η συνθήκη αυτή ωστόσο αποδείχτηκε βραχύβια και τάφηκε κάτω από τα ερείπια της Μικρασιατικής Καταστροφής.

Οι ευθύνες για τον πόλεμο

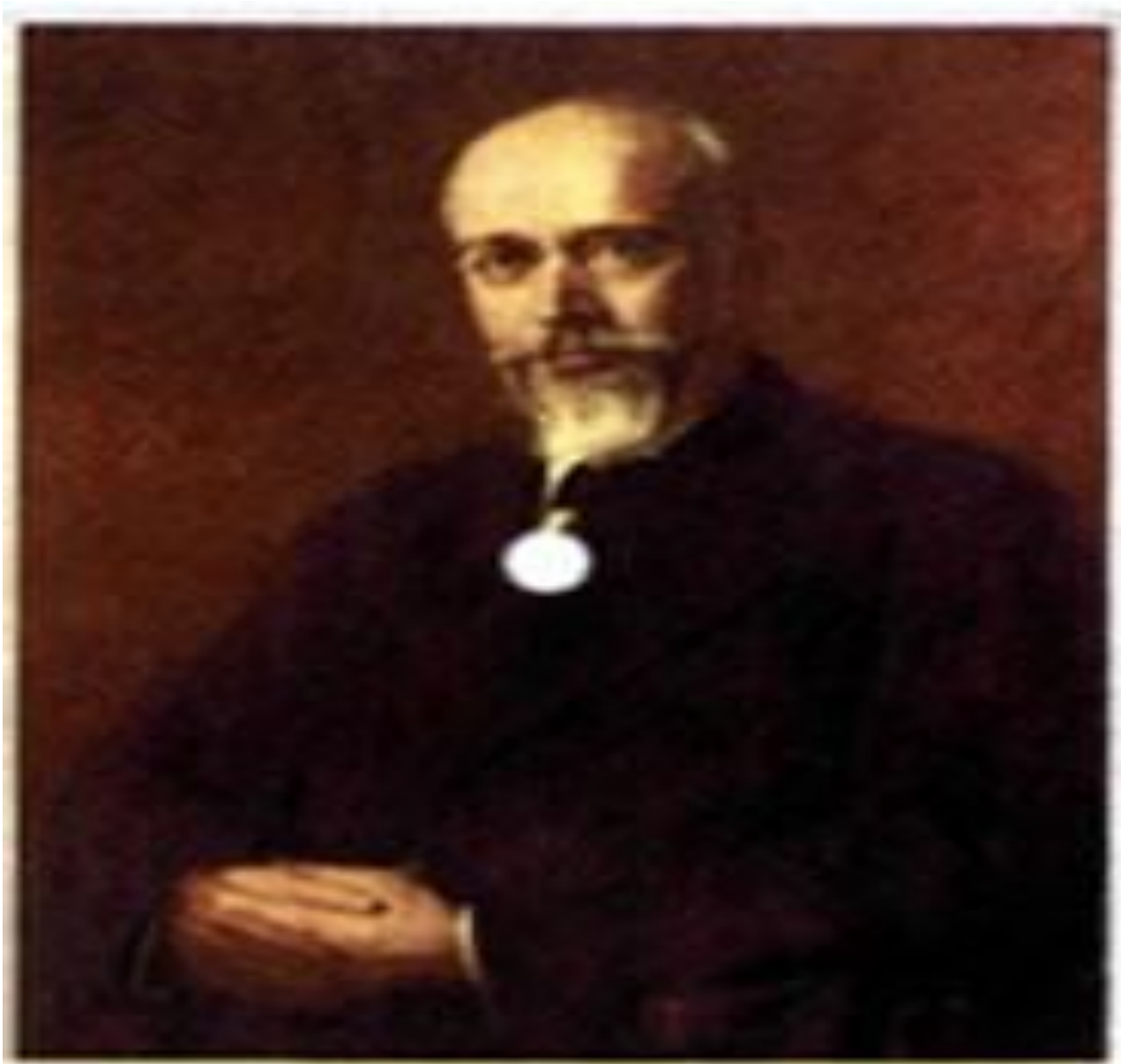
«Οι Συμμαχικές δυνάμεις επιβιβαιώνουν και η Γερμανία αποδέχεται την ευθύνη της και την ευθύνη των συμμάχων της για την πρόκληση των απωλειών και των καταστροφών στις οποίες υποβλήθηκαν οι Συμμαχικές κυβερνήσεις και οι λαοί τους ως συνέπεια του πολέμου».

Η διατύπωση της ευθύνης για τον πόλεμο από τη Συνθήκη των Βερσαλλιών, 1919.

•«Μας εξανάγκασαν να αποδεχθούμε την αποκλειστική ευθύνη του

πολέμου: μια τέτοια παραδοχή στα χείλη μου θα ήταν ψευδής. Δεν επιζητούμε την απαλλαγή της Γερμανίας από κάθε ευθύνη γι' αυτόν τον παγκόσμιο πόλεμο και για τον τρόπο που διεξήχθη. Ωστόσο, με έμφαση αρνούμαστε ότι η Γερμανία της οποίας ο λαός αισθανόταν ότι διεξάγει αμυντικό πόλεμο, πρέπει να εξαναγκαστεί να αποδεχθεί την αποκλειστική ευθύνη».

Κόμης Μπρόκντορφ-Ράντζαν, επικεφαλής της γερμανικής αντιπροσωπείας στις Βερσαλλίες, 1919.

Ελευθέριος Βενιζέλος.

Ελληνικό στρατιωτικό τμήμα παρελαύνει κάτω από την Αψίδα του Θριάμβου στο Παρίσι στις 14 Ιουλίου 1919, ημέρα εθνικής εορτής των Γάλλων, με αφορμή τους συμμαχικούς εορτασμούς για τη νίκη στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Οι συνέπειες των συνθηκών ειρήνης του Α' Παγκόσμιου Πολέμου. Ο εθνικισμός και οι αρπακτικές διαθέσεις των νικητών και των νεόκοπων χωρών είχαν και τούτη τη συνέπεια, που αποδείχτηκε μοιραία για την ειρήνη: δημιούργησαν πληθώρα μειονοτήτων σε πολλές χώρες. Μετά το 1919 πάνω από 25 εκατομμύρια κάτοικοι της Ευρώπης συνιστούσαν τις διάφορες μειονότητες της ηπείρου. Στις συνθήκες ειρήνης, καθώς και στον καταστατικό χάρτη της Κοινωνίας των Εθνών (ΚΤΕ), προβλέφθηκαν εγγυήσεις για τις μειονότητες, αντίθετες ωστόσο προς την αρχή της εθνικής ανεξαρτησίας και κυριαρχίας. Η κατάσταση αυτή οδήγησε σύντομα σε προστριβές και συγκρούσεις, ιδιαίτερα από τη στιγμή που οι ηττημένες δυνάμεις άρχισαν να συνέρχο-

νται από τον πόλεμο και να ξεφεύγουν από τον έλεγχο της Γαλλίας και της Βρετανίας. Δημιουργήθηκαν έτσι οι προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του αναθεωρητισμού, της μεταπολεμικής δηλαδή πολιτικής των δυσαρεστημένων χωρών, της Γερμανίας, της Ιταλίας, της Ουγγαρίας και της Βουλγαρίας, οι οποίες προσπαθούσαν να αναθεωρήσουν το εδαφικό καθεστώς που είχε προέλθει από τις συνθήκες ειρήνης του Μεγάλου Πολέμου.

Η Γερμανία, ειδικά, είχε πρόσθετους λόγους να επιθυμεί την αναθεώρηση ή και την κατάργηση της συνθήκης ειρήνης που είχε υποχρεωθεί να υπογράψει, επειδή, εκτός από την απώλεια εδαφών, την πολεμική αποζημίωση και την αποστρατικοποίηση της Ρηνανίας,

υποχρεώθηκε να διαλύσει την πολεμική της μηχανή και να διατηρεί περιορισμένες μόνο στρατιωτικές δυνάμεις. Ο αφοπλισμός της Γερμανίας, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η χώρα καταδικάστηκε επίσημα ως υπεύθυνη για τον πόλεμο και για τις συνακόλουθες καταστροφές, προσέβαλε τους Γερμανούς και ευνόησε την ανάπτυξη ακραίων εθνικιστικών κινημάτων, με πρώτο και κύριο το ναζιστικό, που υπονόμισαν τη Γερμανική Δημοκρατία της Βαϊμάρης* και οδήγησαν τελικά στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η ΚΤΕ αποτέλεσε μια πρώτη προσπάθεια συλλογικής οργάνωσης της διεθνούς κοινότητας, απέτυχε όμως να εκπληρώσει τους σκοπούς της. Το κύρος της υπέστη πλήγμα κυρίως λόγω της αναθεωρητικής στάσης των δυσαρεστημένων από τις συνθήκες ειρήνης χωρών. Οι γελοιογραφίες επι-

σημαίνουν τον εύθραυστο χαρακτήρα της. Πάνω: η ΚΤΕ είναι έτοιμη να γίνει Βορά άγριων ζώων. Κάτω: η ΚΤΕ Βαλλόμενη από όλους.

Η Κοινωνία των Εθνών

«Ενσωματωμένη σε καθεμιά από τις πέντε συνθήκες ειρήνης που τερμάτιζαν την εμπόλεμη κατάσταση με τις Κεντρικές Δυνάμεις ήταν η Σύμβαση της Κοινωνίας των Εθνών. Η ίδρυση ενός οργανισμού

όπου όλα τα κράτη του κόσμου, μικρά και μεγάλα, θα συνεργάζονταν για τη διατήρηση της ειρήνης υπήρξε το προσφιές όνειρο του προέδρου Ουίλσον. Υπήρξε μάλιστα ένας από τους κύριους λόγους για τους οποίους έριξε τις Ηνωμένες Πολιτείες στον πόλεμο. Ο Ουίλσον πίστευε ότι η ήττα της Γερμανίας θ' αποτελούσε θανάσιμο πλήγμα κατά του μιλιταρισμού και ότι ο δρόμος στο εξής θα ήταν ανοιχτός για τον έλεγχο των διεθνών σχέσεων από μια κοινότητα δυνάμεων και όχι από την αδέξια και αναποτελεσματική ισορροπία των δυνάμεων. Προκειμένου όμως να πετύχει, κατ' αρχήν έστω, την αποδοχή της διεθνούς αυτής ένωσης, αισθάνθηκε αναγκασμένος να κάνει πολλούς συμβιβασμούς [...] ωστόσο, η Κοινωνία των Εθνών δέχτηκε

ένα ακόμα πιο καίριο χτύπημα, όταν αποκηρύχτηκε από την ίδια τη χώρα της οποίας ο πρόεδρος είχε προτείνει την ίδρυσή της. Έχοντας ιδρυθεί κάτω από τέτοιες δυσμενείς προϋποθέσεις, η Κοινωνία των Εθνών δεν στάθηκε δυνατό να επιτύχει τους σκοπούς του ιδρυτή της. Μόνο σε πολύ λίγες περιπτώσεις κατάφερε ν' αποτρέψει την ένοπλη σύγκρουση. Επρόκειτο μάλιστα για περιπτώσεις στις οποίες οι αντίπαλοι ήταν μικρά κράτη».

Ε. Burns, Ευρωπαϊκή Ιστορία. Εισαγωγή στην Ιστορία και τον Πολιτισμό της νεότερης Ευρώπης, τ. Β', επιμέλεια - εισαγωγή Ι.Σ. Κολιόπουλος, μτφρ. Τάσος Δαρβέρης, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, χ.χ., σ. 305-306.

Διαφορετικά προβλήματα προκάλεσε η συνθήκη ειρήνης των νικητών με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η απώλεια εδαφών, που προσαρτήθηκαν σε άλλες χώρες ή αποτέλεσαν ανεξάρτητα κράτη, σε συνδυασμό με την ταπεινωτική μεταχείριση από τους από τους Συμμάχους, ευνόησε την ανάπτυξη ενός εθνικιστικού κινήματος με επικεφαλής τον Μουσταφά Κεμάλ (τον γνωστό ως Ατατούρκ), το οποίο μεταμόρφωσε την Τουρκία σε εθνικό κράτος. Το κεμαλικό εθνικιστικό καθεστώς προώθησε την οργάνωση ισχυρού στρατού, ο οποίος αμφισβήτησε δυναμικά την ελληνική στρατιωτική παρουσία στη Μικρά Ασία, που είχε δημιουργηθεί με εντολή των Συμμάχων από την άνοιξη του 1919 και για τα επόμενα τρία χρόνια.

Η Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης, η οποία υπογράφηκε στις 24 Ιουλίου 1923, μετά την ήττα της Ελλάδας κατά τη μικρασιατική εκστρατεία, ήταν η οριστική συνθήκη ειρήνης μεταξύ της Τουρκίας και των συμμάχων της Συνεννόησης. Με τη συνθήκη αυτή η Τουρκία ανέκτησε την Ανατολική Θράκη και την περιοχή της Σμύρνης. Με την ίδια συνθήκη αναγνωρίστηκε επίσης η κυριαρχία της Ιταλίας στα Δωδεκάνησα και ορίστηκαν τα σύνορα μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας στον Έβρο.

Σκοποί της ΚΤΕ

«Πέρα από ης βαθύτερες ιδεολογικές τους καταβολές, οι σκοποί της Κοινωνίας των Εθνών συνάπτονταν άμεσα με τις στρατηγικές επι-

διώξεις και τους απώτερους οραματισμούς της πολιτικής ηγεσίας των νικητριών Μεγάλων Δυνάμεων. Η πρωτοβουλία για τη σύσταση της εμπνεόταν από έναν βαθύτερο ιδεαλισμό, αλλά και υπαγορευόταν από μια αμεσότερα ρεαλιστική αίσθηση: την επέκταση της εφαρμογής της δημοκρατικής αρχής στις διεθνείς σχέσεις, μετά την αποφασιστική νίκη σε βάρος των ιμπεριαλιστικών αυτοκρατοριών και, παράλληλα, την άρση των αιτίων και τη διασφάλιση των προϋποθέσεων για την παγίωση της ειρήνης. Οι πρωταρχικές επιδιώξεις του νέου οργανισμού εντοπίζονταν στην πολύπλευρη ανάπτυξη των διεθνών σχέσεων, στην ειρηνική επίλυση των διακρατικών διενέξεων και στην εγγύηση σε περίπτωση ένοπλης επίθεσης σε βάρος ενός κρά-

τους-μέλους. Η πραγμάτωση των σκοπών αυτών συνεπαγόταν την αναζήτηση των μέσων για την οικοδόμηση μιας διεθνούς κοινωνίας απαλλαγμένης από το φάσμα του πολέμου, σε συνδυασμό με την εμμονή στην κατοχύρωση του καθεστώτος των Συνθηκών».

Θ. Κουλουμπής, Κ. Κούφα, Κ. Σβολόπουλος, Εισαγωγή στην οργάνωση της διεθνούς κοινωνίας, τεύχ. Α', Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 73-74.

Ερωτήσεις

1. Ποιες προοπτικές βιωσιμότητας είχαν οι ρυθμίσεις των συνθηκών του Α' Παγκόσμιου Πολέμου, κατά την εκτίμησή σας; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.

2. Ποιοι λόγοι οδήγησαν στην ίδρυση της ΚΤΕ και ποιες ήταν οι εγγενείς αδυναμίες της; Συμβουλευτείτε και το παράθεμα από την Ευρωπαϊκή Ιστορία του Burns.

5. Ο ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1919-1922)

Οι ελληνικές διεκδικήσεις μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Στο Συνέδριο Ειρήνης στο Παρίσι έγινε εξ αρχής φανερό ότι η προάσπιση των εθνικών συμφερόντων της Ελλάδας ήταν άκρως δυσχερής επιχείρηση. Οι δυσχέρειες της Ελλάδας προήλθαν από την Ιταλία κυρίως, αλλά και από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, για τον λόγο ότι η μεν Ιταλία προωθούσε τις επιδιώξεις της στην περιοχή διά της Αλβανίας, οι δε ΗΠΑ διά της Τουρκίας. Στο Συμβούλιο των Συμμάχων (Αγγλία, Γαλλία, ΗΠΑ, Ιταλία και Ιαπωνία) η Ελλάδα μπορούσε να βασίζεται μόνο στην υποστήριξη της Αγγλίας και της Γαλλίας, ενόσω τα συμφέροντα αυτών των δύο δυνάμεων συνέπιπταν με τα δικά της.

Ευνοϊκές συγκυρίες, όπως η απουσία της Ρωσίας, την οποία οι Μπολσεβίκοι* επαναστάτες είχαν προς στιγμήν απομακρύνει από τις εξελίξεις στη Νοτιοανατολική Ευρώπη και την Εγγύς Ανατολή, και η επιθυμία της Αγγλίας και της Γαλλίας να περιορίσουν τις βλέψεις της Ιταλίας μέσω των διεκδικήσεων της Ελλάδας, καθώς και οι χωρίς προηγούμενο επιτυχείς διπλωματικοί χειρισμοί του Βενιζέλου και των συνεργατών του, αποσόβησαν το ενδεχόμενο να απολέσει η Ελλάδα κεκτημένα ήδη εδάφη και εξασφάλισαν κάθε άλλο παρά ευκαταφρόνητα νέα εδάφη.

Οι εθνικές διεκδικήσεις της Ελλάδας, όπως υποβλήθηκαν επισήμως από τον Βενιζέλο τον Δεκέμβριο του 1918 στο Συνέδριο στο Παρίσι, περιλάμβαναν τη Βόρεια Ήπειρο,

τη Θράκη, τα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας και τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου πλην των Δωδεκανήσων, στηρίζονταν δε στην εθνολογική σύνθεση του πληθυσμού τους.

Για την ενίσχυση της διαπραγματευτικής θέσης της χώρας ο Βενιζέλος έθεσε στη διάθεση της Γαλλίας και της Αγγλίας το Α' Σώμα Στρατού (δύο από τις τρεις μεραρχίες του), για να λάβει μέρος στον πόλεμο κατά των Μπολσεβίκων στην Ουκρανία τους πρώτους μήνες του 1919. Η ελληνική συμμετοχή στη συμμαχική εκστρατεία εναντίον των Μπολσεβίκων έστρεψε την οργή των τελευταίων εναντίον των ελληνικών κοινοτήτων της νότιας Ρωσίας, οι οποίες πλήρωσαν βαρύτατο τίμημα: πολλοί Έλληνες έπεσαν θύματα των Μπολσεβίκων, ενώ

**πολλοί περισσότεροι κατέφυγαν
πρόσφυγες στην Ελλάδα και στον
Πόντο.**

Χάρτης της δημοκρατίας του Πόντου.

**Οι Έλληνες του Πόντου επιδίωκαν
αρχικά την ίδρυση ελληνικού κράτους
στη βόρεια Μικρά Ασία, αίτημα που
δεν υιοθέτησε ο Ελ. Βενιζέλος για λό-
γους διπλωματικής τακτικής. Οι Πόν-
ντιοι τελικά προσανατολίστηκαν στη**

δημιουργία ποντο-αρμενικής ομοσπονδίας, όμως η άνοδος του τουρκικού εθνικισμού απέτρεψε μια τέτοια εξέλιξη.

Η κίνηση για την ανεξαρτησία του Πόντου. Από το θέρος ακόμη του 1918 διάφορες οργανώσεις των Ελλήνων του Πόντου, τόσο στον Πόντο όσο και στο εξωτερικό, προωθούσαν το αίτημα για την ίδρυση ανεξάρτητου ποντιακού ή ποντο-αρμενικού κράτους, το αίτημα δε αυτό υποβλήθηκε και στο Συνέδριο Ειρήνης στο Παρίσι. Ο Βενιζέλος θεωρούσε την ίδρυση ενός τέτοιου κράτους ανέφικτη, ενώ έκρινε ότι η αποδοχή από την Ελλάδα αυτού του αιτήματος των Ελλήνων του Πόντου θα εξασθενούσε τα αιτήματα της χώρας σε περιοχές γειτονικές προς αυτήν. Αντιθέτως, ο Βενι-

ζέλος ευνοούσε τη στήριξη από τους Έλληνες του Πόντου ενός αρμενικού κράτους, το οποίο φαινόταν λιγότερο ουτοπικό από ένα ποντιακό κράτος και είχε την υποστήριξη τόσο του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως όσο και του Αρμενικού Πατριαρχείου. Οι Έλληνες του Πόντου, ενισχυμένοι αριθμητικά μετά την αθρόα έλευση προσφύγων Ποντίων από τη νότια Ρωσία τους πρώτους μήνες του 1919, επέμειναν στη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους -παρόλο που ο μητροπολίτης Χρυσάνθος δεχόταν τη συμβιβαστική λύση ενός ποντοαρμενικού κράτους- προσανατολίζονταν δε προς τη δημιουργία ποντιακού στρατού με στόχο την ανεξαρτησία του Πόντου. Εν τέλει προκρίθηκε η δημιουργία Ποντοαρμενικής Ομοσπονδίας τον Ιανουάριο του 1920,

αλλά η ομοσπονδία, απροστάτευτη από τους Συμμάχους και χωρίς δικό της οργανωμένο στρατό, έπεσε θύμα του εθνικού κινήματος των Τούρκων, που οργάνωσε ο Μουσταφά Κεμάλ και άλλοι Τούρκοι αξιωματικοί.

Ο ορισμός της εθνικής ταυτότητας κατά τον Ελ. Βενιζέλο

«Το θρήσκευμα, η φυλή, η γλώσσα δεν δύνανται να θεωρηθούν ως βέβαιοι ενδείξεις εθνικότητας. Ο μοναδικός αλάνθαστος παράγων είναι η εθνική συνείδησις, δηλαδή η εσκεμμένη θέλησις των ατόμων όπως καθορίσουν την τύχην των και αποφασίσουν εις ποίαν εθνικήν οικογένειαν επιθυμούν να ανήκουν». Ο ορισμός αυτός -αξίζει να υπομνησθεί συμφωνούσε με την αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών που

είχε διακηρύξει ο πρόεδρος των ΗΠΑ Ουίλσον (Woodrow Wilson), όταν η μεγάλη υπερατλαντική δημοκρατία προσχώρησε το 1917 στον συνασπισμό των δυνάμεων της Συνεννόησης

Το Φροντιστήριο της Τραπεζούντας ιδρύθηκε το 1682 από τον μεγάλο δάσκαλο του έθνους Σεβαστό Κυμινήτη και λειτούργησε έως το 1922. Η ελληνική παιδεία στη Μικρά Ασία συντε-

λούσε στην τόνωση του εθνικού φρονήματος των Ελλήνων Μικρασιατών.

Η συμμαχική εντολή για την απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη και η έκβαση του πολέμου. Ο Βενιζέλος επιδίωξε και εξασφάλισε, σε μια άκρως ευνοϊκή για τη χώρα διεθνή συγκυρία, τη συμμαχική εντολή για την κατάληψη από την Ελλάδα της Σμύρνης και του βιλαετίου του Αϊδινίου, προκειμένου να διατηρήσει την τάξη, που είχε διασαλευτεί, σε μια περιοχή με συμπαγή ελληνικό πληθυσμό και να προλάβει τυχόν κατάληψή της από την Ιταλία, η οποία ήταν φανερό πως επιδίωκε να θέσει τους συμμάχους της προ τετελεσμένων γεγονότων. Η συμμαχική εντολή του Μαΐου του 1919 προς την Ελλάδα ήταν πάντως προσωρινής

ισχύος, αφού την οριστική τύχη της Σμύρνης και της ενδοχώρας της θα έκρινε δημοψήφισμα των κατοίκων ύστερα από πέντε χρόνια ελληνικής διοίκησης.

Ο Χρύσανθος Φιλιππίδης, μητροπολίτης Τραπεζούντας στη διάρκεια του Α' Παγκόσμιου Πολέμου και της Μικρασιατικής Εκστρατείας, πρωτοστάτησε στον αγώνα για τη δημιουργία αυτόνομης «Δημοκρατίας του Πόντου».

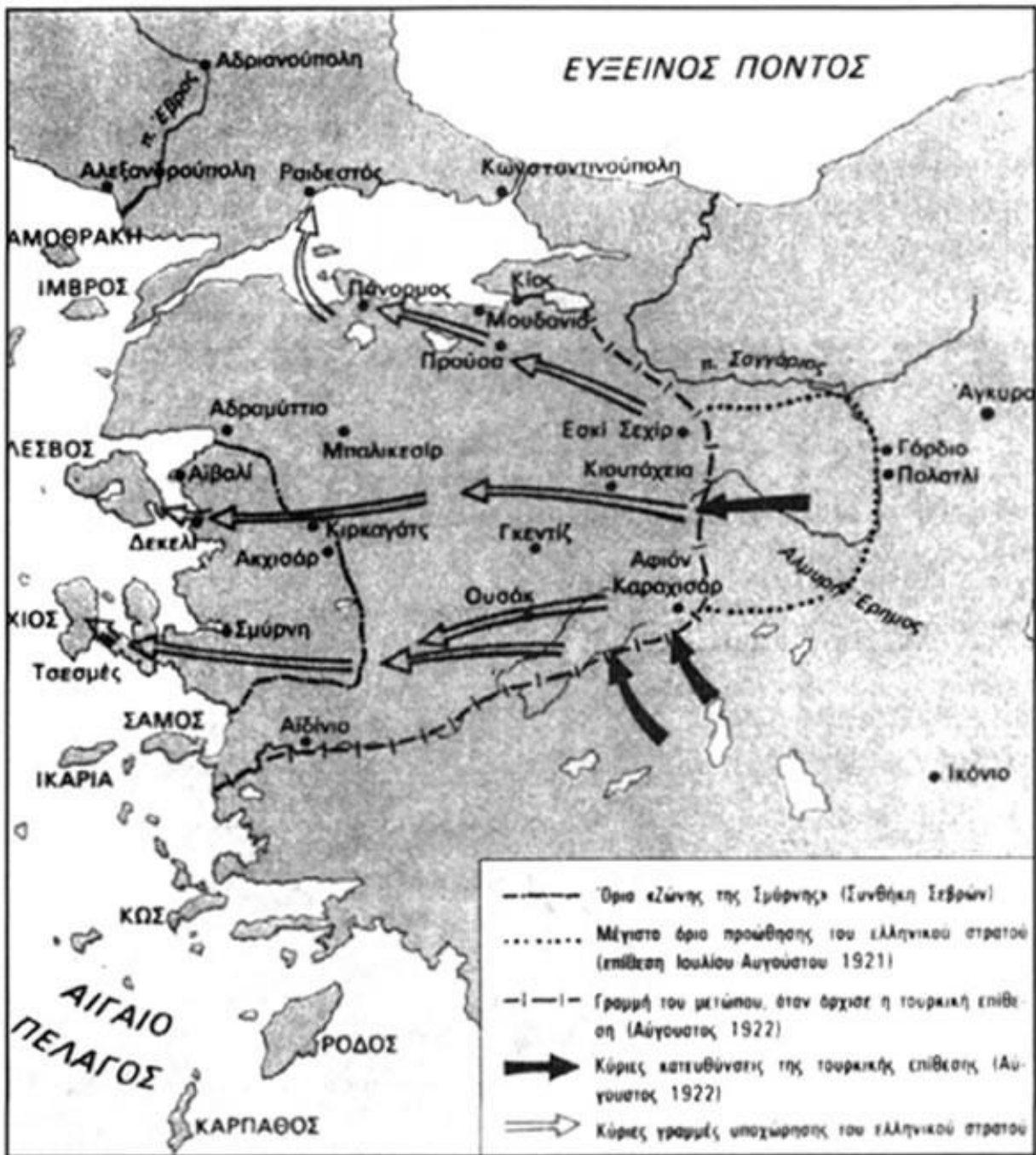
Διάγγελμα του Ελευθερίου Βενιζέλου προς τον λαό της Σμύρνης με την ευκαιρία της αποβίβασης των πρώτων τμημάτων του ελληνικού στρατού

«Το πλήρωμα του χρόνου ήλθεν. Η Ελλάς εκλήθη υπό του Συνεδρίου της Ειρήνης να καταλάβη την Σμύρνην, ίνα ασφαλίση την τάξιν. Οι ομογενείς εννοούσιν ότι η απόφασις αύτη ελήφθη διότι εν τη συνειδήσει των διευθυνόντων το Συνέδρων είναι αποφασισμένη η ένωσις της Σμύρνης μετά της Ελλάδος. Διατελέσας μέχρι των Βαλκανικών Πολέμων υπόδουλος υπό τον αυτόν σκληρότατον ζυγόν, εννοώ ποία αισθήματα χαράς θα πλημμυρίσουν σήμερον τας ψυχάς των Ελλήνων της Μικρασίας. Την εκδήλωσιν των αισθημάτων τούτων δεν εννοώ, βε-

βαίως, να παρεμποδίσω. Αλλά είμαι βέβαιος ότι η εκδήλωση αυτή δεν θα λάβη ουδένα χαρακτήρα ούτε εχθρικότητος, ούτε υπεροψίας απέναντι ουδενός των συνοίκων του πληθυσμού. Η εκδήλωση της πλημμυρούσης χαράς ας συνοδευθή τουναντίον με εκδήλωσιν των αδελφικών αισθημάτων προς τους συνοίκους πληθυσμούς. Ας δοθεί εις αυτούς να εννοήσουν ότι δεν εορτάζομεν την κατάλυσιν ενός ζυγού, διά να υποκαταστήσωμεν εις αυτόν την ιδίαν ημών επικράτησιν επί βλάβη των άλλων. Αλλά ότι η ελληνική ελευθερία θα φέρη προς όλους, ανεξαρτήτως φυλής και θρησκεύματος, την ισότητα και την δικαιοσύνην. Εμπνέοντες εις πάσας τους συνοίκους πληθυσμούς την εμπιστοσύνην ταύτην, δεν μένομεν μόνον πιστοί εις αυτήν την

εθνικήν μας υπόστασιν, αλλά και εξυπηρετούμεν άριστα αυτά τα υπέρτατα εθνικά συμφέροντα. Ιδιαίτερα προσοχή πρέπει να επιδειχθή προς το ιταλικόν στοιχείον. Ας μη παροραθή ότι η Ιταλία συνήνεσε μετά των λοιπών συμμάχων Δυνάμεων εις την ελληνικήν κατάληψιν της Σμύρνης. Γνωρίζω ότι η έκκλησίς μου προς την Ελληνικήν Μικράν Ασίαν δεν γίνεται επί ματαίω και εύχομαι όπως, όσον τάχιστα, δυνηθώ να επισκεφθώ αυτήν, κομιστής του ευαγγελίου της εθνικής δι' αυτήν αποκαταστάσεως».

Χάρτης στον οποίο φαίνεται το τεράστιο εύρος του μικρασιατικού μετώπου, μετά τις επιτυχίες του ελληνικού στρατού, και οι κύριες γραμμές της τουρκικής επίθεσης και της υποχώρησης του ελληνικού στρατού.

Η ήττα της Ελλάδας στον ελληνο-τουρκικό πόλεμο που ακολούθησε και η ουσιαστική διάλυση της νικήτριας συμμαχίας του Παγκόσμιου Πολέμου οδήγησαν στη Συνθήκη της Λωζάννης του 1923, η οποία αντανάκλούσε τον νέο συσχετισμό ισχύος στην περιοχή. Είχαν μεσο-λαβήσει η εκλογική ήττα του Βενιζέλου στις εκλογές της 1ης/14ης Νοεμβρίου 1920 και η επάνοδος του Κωνσταντίνου στον θρόνο της Ελλάδας, η επέκταση του ελληνικού μετώπου στη Μικρά Ασία και η διάσπασή του από τα τουρκικά στρατεύματα τον Αύγουστο του 1922. Την ήττα και την υποχώρηση του ελληνικού στρατού ακολούθησαν η πυρπόληση της Σμύρνης τον ίδιο μήνα από τους Τούρκους και ο απηνής διωγμός των Ελλήνων της Μικράς Ασίας, του Πόντου και της

Ανατολικής Θράκης. Η εθνική αυτή συμφορά προκάλεσε εσωτερική κρίση στην Ελλάδα. Τον Σεπτέμβριο του 1922 εκδηλώθηκε κίνημα αξιωματικών του στρατού υπό τον Νικόλαο Πλαστήρα. Οι κινηματίες υποχρέωσαν τον Κωνσταντίνο να αποχωρήσει οριστικά από την Ελλάδα (στον θρόνο ανήλθε ο γιος του Γεώργιος) και παρέπεμψαν σε δίκη, με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας*, έξι στελέχη της βασιλικής παράταξης, τα οποία και εκτελέστηκαν τον Νοέμβριο του ίδιου έτους.

Αφήγηση Έλληνα στρατιώτη που συμμετείχε στον Μικρασιατικό Πόλεμο

«Οι Έλληνες τώρα ξέρ'ς... Οι Έλληνες πολ βαρβαρία δείξαμε. Μέχρι

άλλος έκανε χωράφι, πάηνε [κάποιος] Έλληνας και του σκότωνα του βόδι, να το πάρει να φάμε κρέας. Αυτό ήταν σαν λυπηρό. Άλλοι πήγαιναν στα τζαμιά να κάνουν το θρήσκευμα το δικό τους και οι δικοί μας πήγαιναν από κάτω με διάφορα, τα λάστιχα, με αυτά, τους κατέβαζαν κάτ' να μην φωνάζουν τον Αλλάχ, δεν τους άφηναν [να κάνουν] όπως συνήθως οι Τούρκοι. Άσχημα βέβαια αυτά, δεν μας αρέσουν αυτά, αλλά στρατός, ασκέρι, δεν παραξηγάγαν κι αυτοί. Λέγαν "Γκιουνάν ασκέρ, σειτάν ασκέρ", δηλαδή "των δαιμόνων στρατιώτες"».

Θ.Α. Νημάς, "Ο περιπετειώδης βίος του εκ Πλατάνου Τρικάλων στρατιώτη Κων/νου Τσάγια (1894-1987)", Τρικαλινά, 23 (2003), σ. 140.

Ο μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος.

«Ο Νουρεντίν [διοικητής της Σμύρνης μετά την κατάληψή της από τον τουρκικό στρατό] δέχτηκε τον μητροπολίτη στο γραφείο του... Τι διαμείφθηκε ανάμεσα στους δύο άνδρες δεν θα το μάθουμε ποτέ με ακρίβεια. Ο θρύλος τύλιξε γρήγορα τη συνάντηση και τα γεγονότα που ακολούθησαν. Είναι πιθανόν ότι ο Νουρεντίν κατηγορήσε τον Χρυσόστομο ότι ενθάρρυνε ενεργά τον ελληνικό εθνικισμό και υποστήριξε τη μικρασιατική Άμυνα- αυτά τα ονόμασε προδοσία, αφού ο Χρυσόστομος ήταν Τούρκος υπήκοος. Η γαλλική περίπολος, που βρισκόταν έξω από την πλατεία, είδε τον Χρυσόστομο να φεύγει από το κτίριο. Ο Νουρεντίν βγήκε στο μπαλκόνι και φώναξε στο πλήθος ότι ο

Χρυσόστομος ήταν δικός τους, για να τον κρίνουν και να τον κάνουν ό,τι θέλουν. Η πλατεία ήταν γεμάτη από εκατοντάδες μουσουλμάνους. Άρπαξαν τον μητροπολίτη και κακοποιώντας τον τον πήγαν ως το μαγαζί του Ισμαήλ, ενός Λεβαντίνου κουρέα. Εκεί έντυσαν τον Χρυσόστομο με την άσπρη μπλούζα του κουρέα και το πλήθος άρχισε να τον χτυπάει και να τον προπηλακίζει. Βγήκαν μαχαίρια και ο όχλος έπεσε απάνω του. Προτού πεθάνει, ο μητροπολίτης ακρωτηριάστηκε φρικτά. Μια πηγή αναφέρει ότι ένας Τουρκοκρητικός, στον οποίο ο Χρυσόστομος είχε κάνει κάποτε μια χάρη, τον συμπόνεσε κι έβαλε τέλος στην αγωνία του με τέσσερις πυροβολισμούς».

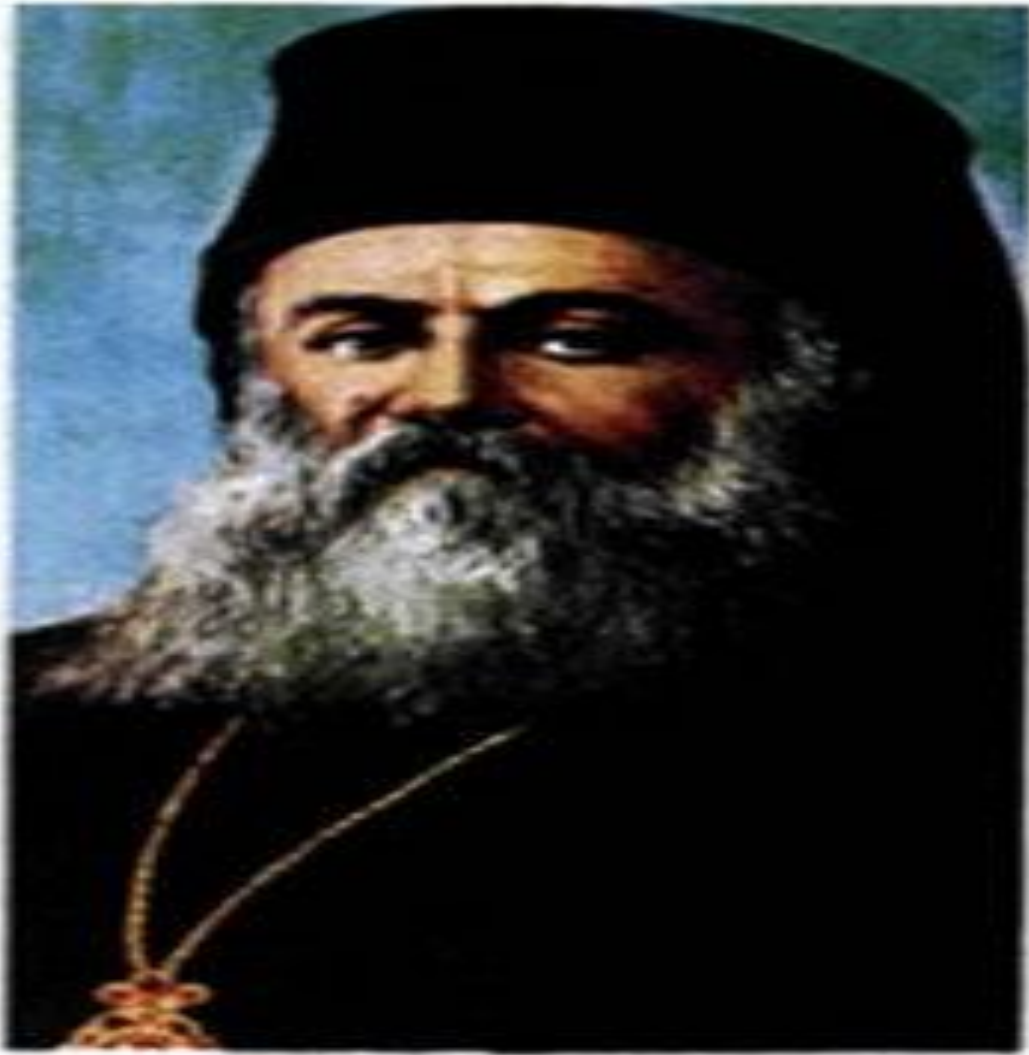

Πάνω: Η προκυμαία της Σμύρνης πριν από την καταστροφή. Δεξιά: Εικόνα της καιόμενης Σμύρνης, τον Σεπτέμβριο του 1922. Κάτω δεξιά: Έλληνες εγκαταλείπουν τη Σμύρνη καταδιωκόμενοι από τους Τούρκους.

Η Σμύρνη υπήρξε κέντρο του ελληνισμού από την αρχαιότητα. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι Τούρκοι την αποκαλούσαν Γκιαούρ Ισμίρ (=Σμύρνη των

απίστων) λόγω της αριθμητικής υπε-
ροχής του ελληνικού στοιχείου.

Ο μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος, πνευματικός ηγέτης των Ελλήνων της Σμύρνης, αρνήθηκε να φύγει από τη Σμύρνη μαζί με τις άλλες ελληνικές αρχές. Βρήκε μαρτυρικό θάνατο από τον εξαγριωμένο τουρκικό όχλο (27 Αυγούστου 1922).

Ο Μουσταφά Κεμάλ, ο οποίος αργότερα ονομάστηκε Ατατούρκ (=πατέρας των Τούρκων), ήταν αξιωματικός του τουρκικού στρατού που είχε διακριθεί στην απόκρουση της συμμαχικής απόβασης στην Καλλίπολη το 1915. Το 1919 μετέβη στη Σαμψούντα του Πόντου, από όπου άρχισε την οργάνωση της αντίστασης κατά της ελληνικής στρατιωτικής παρουσίας στη Μικρά Ασία. Θεωρείται ο δημιουργός της σύγχρονης Τουρκίας.

Αντίπαλος της Ελλάδας στη διάσκεψη της Λωζάννης δεν ήταν πλέον η Οθωμανική Αυτοκρατορία, αλλά η νέα Τουρκία, η οποία είχε προέλθει από τα ερείπια της αυτοκρατορίας. Με την πρώτη σύμβαση που υπογράφηκε μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας, στις 30 Ιανουαρίου/12 Φεβρουαρίου 1923, συμφωνήθηκε η υποχρεωτική ανταλλαγή των Ελλήνων ορθόδοξων χριστιανών της Τουρκίας και των μουσουλμάνων της Ελλάδας. Εξαιρέθηκαν από την υποχρεωτική ανταλλαγή οι μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης και οι Έλληνες κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης και των νησιών της Ίμβρου και της Τενέδου. Με την ίδια σύμβαση επιβεβαιώθηκε η παραμονή στην Κωνσταντινούπολη του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Συμπεράσματα. Σε σύγκριση με τη Συνθήκη των Σεβρών, η Συνθήκη της Λωζάννης ήταν σκληρή και ταπεινωτική για την Ελλάδα, αντανάκλούσε όμως τον συσχετισμό ισχύος που προήλθε από την ήττα της Ελλάδας στον ελληνοτουρκικό πόλεμο, καθώς και τη νέα κατάσταση που είχε διαμορφωθεί στην περιοχή από το 1920. Η Ελλάδα το 1923 ήταν μια χώρα ηττημένη στρατιωτικά, διχασμένη πολιτικά, διεθνώς απομονωμένη και απειλούμενη από τις γειτονικές χώρες, οικονομικά κλονισμένη και υποχρεωμένη να περιθάψει περισσότερους από ένα εκατομμύριο ενδεείς και άστεγους πρόσφυγες.

Προανακρούσματα των διωγμών κατά του μικρασιατικού ελληνισμού (μυστική διαταγή του Τούρ-

**κου υπουργού Εσωτερικών Τα-
λαάτ για εκτοπισμούς Ελλήνων,
14-5-1914)**

**«Είναι επείγον για πολιτικούς λό-
γους οι Έλληνες κάτοικοι των α-
κτών της Μικρός Ασίας να αναγκα-
στούν να εκκενώσουν τα χωριά
τους, για να εγκατασταθούν στα βι-
λαέτια του Ερζερούμ και της Χαλδί-
ας .Εάν αρνηθούν να εγκαταστα-
θούν στα καθορισθέντα μέρη, πα-
ρακαλώ να δώσετε προφορικές ο-
δηγίες στους αδελφούς μουσουλ-
μάνους, με σκοπό ν' αναγκάσουν
τους Έλληνες, με κάθε είδους πρά-
ξεις, να εκπατρισθούν με τη θέληση
τους. Μην ξεχάσετε, ο' αυτή την πε-
ρίπτωση, να πάρετε από τους
μετανάστες πιστοποιητικά ότι εγκα-
ταλείπουν τις εστίες τους με τη δική
τους πρωτοβουλία».**

Χάρης Τσιρκινίδης, Επιτέλους τους ξεριζώσαμε... Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου, της Θράκης και της Μ. Ασίας, μέσα από τα γαλλικά αρχεία, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 113.

Μια τουρκική μαρτυρία για τον διωγμό των Ελλήνων του Πόντου

«Γεγονότα Μερζιφούντος: Όταν οι Εθνικοί δυνάμεις υπεχώρουν κατά τις μάχες του Σαγγαρίου, επειδή έσχον μεγάλην ανάγκην της δυνάμεως του Οσμάν αγά, η Επιτροπεία της Εθνικής Αμύνης διέταξεν αυτόν, όπως σπεύση και συμμετάσχη εις τα μάχας του Σαγγαρίου. Ο Οσμάν αγάς, λαβών την διαταγήν ταύτην, ανεχώρησε διά να μεταβή εις Άγκυραν μέσω Σαμψούντος. Μόλις

έφτασεν εις Σαμψούντα, οι Έλληνες κάτοικοι της πόλεως υπέστησαν και δευτέραν σφαγήν. Μετά τρεις ημέρας, περί την 8ην εσπερινήν ώραν η Μερζιφούς, πολιορκείται τελείως [...]. Εντός τεσσάρων-πέντε ημερών πάντες οι Έλληνες κάτοικοι, μη εξαιρουμένων μηδ' αυτών των μικρών παιδιών, σφάζονται τελείως και λεηλατούνται και δημεύονται πάντα τα αντικείμενα και τα ζώα των. Κατά την ταραχήν ταύτην οι συμμορίται θέτουν πυρ και πυρπολούν τελείως τας Ελληνικάς συνοικίας [...].».

Από την επίσημη μαρτυρία του Μεχμέτ Ρεούφ εφέντη, Τούρκου αξιωματικού. Πηγή: Κωνσταντίνος Φωτιάδης, Η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινο-

**βουλευτισμό και τη Δημοκρατία,
Αθήνα 2004, σ. 532.**

**Απόσπασμα από ομιλία του Κεμάλ
Ατατούρκ το 1927 για τα γεγονό-
τα από τον Μάιο του 1919 έως την
έναρξη της δημοκρατίας στην
Τουρκία.**

**«Ήταν σημαντικό το γεγονός ότι το
έθνος σύσσωμο σήκωσε τα όπλα
ενάντια σ' εκείνους που, όποιοι κι
αν ήταν, ήταν έτοιμοι να απειλή-
σουν την ίδια την υπόσταση της
Τουρκίας και την ανεξαρτησία της
χώρας... Από την αρχή μπορούσα
να δω καθαρά το τελικό αποτέλε-
σμα. Αλλά δεν θα αποκαλύπταμε
ποτέ τις ιδέες μας. Αν το είχαμε κά-
νει, θα είχαμε θεωρηθεί ονειροπό-
λοι και εκτός πραγματικότητας
[...]**».

**Alexandre Jevakhoff, Κεμάλ
Ατατούρκ, Π. Τραυλός, Αθήνα 2002,
σ. 92.**

Ερωτήσεις

- 1. Ποιες πολιτικές αλλαγές έγιναν στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια και αμέσως μετά τη λήξη του Μικρασιατικού Πολέμου και σε ποιον βαθμό σχετίζονταν με αυτόν;**
- 2. Να αναφερθείτε στο Ποντιακό Ζήτημα και να εξηγήσετε τη στάση του Βενιζέλου απέναντι στα αιτήματα των Ποντίων.**

6. Η ΡΩΣΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Η έκρηξη και η πρώτη φάση της επανάστασης. Στις αρχές του 1917 η αντοχή της Ρωσίας είχε εξαντληθεί. Ογκώδεις διαδηλώσεις δυσαρεστημένων πολιτών στην Πετρούπολη, καθώς και εκτεταμένες ανταρσίες στον στρατό οδήγησαν στην πτώση της μοναρχίας και στην ανάληψη της εξουσίας από προσωρινή κυβέρνηση, με επικεφαλής τον **Αλέξανδρο Κερένσκυ, τον Μάρτιο (ν.η.) του ίδιου χρόνου.**

Οι επαναστάτες επιτίθενται εναντίον των χειμερινών ανακτόρων στην Πετρούπολη. Η κατάληψη των χειμερινών ανακτόρων του τσάρου στις 26 Οκτωβρίου / 7 Νοεμβρίου του 1917 προκάλεσε την πτώση της κυβέρνησης Κερένσκυ και την εγκαθίδρυση της εξουσίας των Μπολσεβίκων.

**Επρόκειτο στην πράξη για ένα δυ-
αδικό καθεστώς: από τη μια μεριά
βρισκόταν η προσωρινή κυβέρνη-
ση, που εκπροσωπούσε τους φιλε-
λεύθερους αστούς, αλλά δε διέθετε
σημαντική δύναμη, και από την άλ-
λη βρίσκονταν οι συνελεύσεις (σο-
βιέτ*) των εργατών και των στρα-
τιωτών, των οποίων η δύναμη και η
επιρροή αυξάνονταν συνεχώς και
έθεταν υπό αμφισβήτηση τη νομι-
μότητα της κυβέρνησης.**

**Με στόχο την εκτόνωση της κατά-
στασης η κυβέρνηση προωθούσε
ορισμένες μεταρρυθμίσεις, επέμεινε
όμως στη συνέχιση του πολέμου
και διακήρυξε ότι μία και αδιαίρετη
ήταν η Ρωσία, αποκλείοντας οποι-
οδήποτε παραχωρήσεις προς τις
διάφορες εθνότητες. Η πολιτική αυ-
τή ευνοούσε τη θέση της πλειονό-**

τητας των σοσιαλιστών, των Μπολσεβίκων, οι οποίοι απαιτούσαν την άμεση κατάπαυση των εχθροπραξιών, την ελευθερία των εθνοτήτων, την εθνικοποίηση των γαιών, των μεγάλων επιχειρήσεων και των τραπεζών, καθώς και τον έλεγχο της βιομηχανικής παραγωγής από τους εργάτες.

Ο Βλαντιμίρ Ιλιτς Ουλιάνοφ (1870-1924), που έλαβε το ψευδώνυμο Λένιν, υπήρξε ο ηγέτης του κινήματος των Μπολσεβίκων και του νέου κομμουνιστικού καθεστώτος. Εδώ εικονίζεται σε δημόσια ομιλία του στην Κόκκινη Πλατεία της Μόσχας.

Ο Λέον Τρότσκι (1879-1940) οργάνωσε τον Κόκκινο Στρατό, που επέτρεψε στους Μπολσεβίκους να διατηρήσουν την εξουσία κατά τον τριετή Εμφύλιο Πόλεμο (1918-1921). Το 1929 εξορίστηκε από το σοβιετικό κα-

θεστώσ, ενώ το 1940 δολοφονήθηκε στο Μεξικό από Σοβιετικό πράκτορα.

Ο Νικολάι Μπουχάριν (1888- 1938) υπήρξε εσωκομματικός αντίπαλος του Στάλιν και εισηγητής αρχών της ελεύθερης αγοράς στην κομμουνιστική οικονομία. Εκτελέστηκε το 1938 για προδοσία από το σταλινικό καθεστώς.

Η Οκτωβριανή Επανάσταση και η εγκαθίδρυση του κομμουνιστικού καθεστώτος. Τον Νοέμβριο (Οκτώβριο με το παλαιό ημερολόγιο) οι Μπολσεβίκοι ανέτρεψαν με τη βία

την κυβέρνηση και κατέλαβαν την εξουσία. Από τις πρώτες πράξεις των Μπολσεβίκων ήταν η καταγγελία των συνθηκών που είχε συνάψει έως τότε η κυβέρνηση της Ρωσίας και η πρόταση άμεσης ανακωχής. Η επαναστατική ηγεσία ωστόσο ήταν διχασμένη στο ζήτημα του πολέμου. Ο Λένιν ευνοούσε την ειρήνη για λόγους εσωτερικούς, κυρίως για να διευκολυνθεί η ανασυγκρότηση του κρατικού μηχανισμού. Ο Νικόλαος Μπουχάριν, αντίθετα, υποστήριζε τη συνέχιση του πολέμου. Ο Λέον Τρότσκι εκπροσωπούσε μια συμβιβαστική λύση: όχι την ειρήνη αλλά τη διακοπή του πολέμου. Στο τέλος όμως τη στάση της επαναστατικής ηγεσίας διαμόρφωσε πάνω απ' όλα η ανάγκη της στιγμής και συγκεκριμένα η ραγδαία προέλαση των Γερ-

μανών τον χειμώνα του 1917-1918. Τον Μάρτιο του 1918 η επαναστατική κυβέρνηση της Ρωσίας δέχτηκε τους γερμανικούς όρους και υπέγραψε τη Συνθήκη του Μπρεστ-Λιτόφσκ, με την οποία η Ρωσία εγκατέλειπε στη Γερμανία την Πολωνία, την Ουκρανία, τη Λιθουανία και τις επαρχίες της Βαλτικής, και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία την περιοχή του Καυκάσου. Κατά τη διάρκεια της τελευταίας γερμανικής επίθεσης η επαναστατική κυβέρνηση μετέθεσε την πρωτεύουσα του κράτους από την Πετρούπολη στη Μόσχα, ενέργεια την οποία επέβαλλαν οι περιστάσεις, αλλά και η οποία συμβόλιζε τη στροφή της Ρωσίας από την Ευρώπη στην Ασία.

Οι μέθοδοι που χρησιμοποίησαν οι ηγέτες της Ρωσικής Επανάστασης, σύμφωνες με την κομμουνιστική ιδεολογία, δε σημείωσαν την επιθυμητή επιτυχία. Η επαναστατική ηγεσία είχε υποσχεθεί την ειρήνη, τη διανομή των γαιών και την αυτοδιάθεση των λαών της προεπαναστατικής Ρωσικής Αυτοκρατορίας, χωρίς όμως να είναι τελικά διατεθειμένη να συμβάλει στον διαμελισμό της χώρας. Προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι αντιδράσεις που εκδηλώθηκαν -κατά μείζονα μάλιστα λόγο αφότου η Ρωσία έγινε πεδίο εμφύλιων συγκρούσεων και εξωτερικών επεμβάσεων από τους πρώην συμμάχους της- το επαναστατικό καθεστώς σκλήρυνε τη στάση του.

Ως θεωρητικός της Ρωσικής Επανάστασης, ο Βλαδίσμηρος Ουλιάνοφ (Λένιν), εν όψει των κινδύνων που απειλούσαν την επανάσταση, καθόρισε την τακτική που προσφερόταν για την εξουδετέρωσή τους. Τα πολιτικά κόμματα, που αντανακλούσαν τις διάφορες κοινωνικές τάξεις και τα συμφέροντά τους, δεν είχαν πια θέση στη διακυβέρνηση της χώρας και καταργήθηκαν, με εξαίρεση το Κομμουνιστικό Κόμμα, που τέθηκε και αυτό υπό την πολιτική κηδεμονία της κομμουνιστικής επαναστατικής ηγεσίας.

Από τις «θέσεις του Απρίλη», πρόγραμμα που επεξεργάστηκε ο Λένιν με προοπτική την κατάληψη της εξουσίας από τους Μπολσεβίκους

«[...] 2. Η ιδιαιτερότητα της ρωσικής πραγματικότητας είναι η μετάβαση από την πρώτη φάση της επανάστασης, που έδωσε την εξουσία στην αστική τάξη, εξαιτίας του ανεπαρκούς βαθμού συνειδητοποίησης και οργάνωσης του προλεταριάτου, στη δεύτερη φάση, που θα δώσει την εξουσία στο προλεταριάτο. [...]

5. Όχι κοινοβουλευτική δημοκρατία, αλλά δημοκρατία των Σοβιέτ. Κατάργηση της αστυνομίας, του στρατού και του υπαλληλικού σώματος (δηλαδή αντικατάσταση του μόνιμου στρατού με τον "εν όπλοις" λαό). Εκλεξιμότητα και ανακλητό όλων των δημοσίων υπαλλήλων.

6. [...] Δήμευση όλων των ιδιοκτησιών των μεγάλων γαιοκτημόνων. Εθνικοποίηση όλης της γης: η γη

τίθεται στη διάθεση των τοπικών Σοβιέτ [...]

7. Άμεση συγχώνευση όλων των τραπεζών σε μία εθνική τράπεζα υπό τον έλεγχο του Σοβιέτ [...]

Θάνος Βερέμης - Βασίλης Κρεμμυδάς, Ο σύγχρονος κόσμος, Γνώση, Αθήνα 1982, σ. 110.

Ο Ιωσήφ Βησσαριόνοβιτς Τζουγκασβίλι (18/9-1953), γνωστός με το ψευδώνυμο Στάλιν («Χαλύβδινος»),

διατέλεσε γενικός γραμματέας του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης από το 1923 έως τον θάνατο του. Στάθηκε ανελέητος με την εσωτερική αντιπολίτευση, ενώ επέβαλε ταχύτατο εκσυγχρονισμό της αγροτικής ΕΣΣΔ, ώστε να αντιμετωπίσει τις εχθρικές χώρες.

Η ίδρυση της Τρίτης Διεθνούς.
Από τις πρώτες πράξεις του επαναστατικού καθεστώτος στη Ρωσία ήταν η ίδρυση διεθνούς οργάνωσης όλων των κομμουνιστικών κομμάτων. Ήταν η Τρίτη Διεθνής ή Κομμουνιστική Διεθνής. Ιδρύθηκε τον Μάρτιο του 1919 για την προαγωγή της διεθνούς επανάστασης εναντίον του καπιταλισμού* και των αστικών καθεστώτων και για τη στήριξη του νέου κομμουνιστικού καθεστώτος στη Ρωσία. Η εκδήλωση δύο

κομμουνιστικών επαναστατικών κινήματων, των Σπαρτακιστών στη Γερμανία, τον Ιανουάριο του 1919, και του Μπέλα Κουν (Bela Kun) στην Ουγγαρία, την άνοιξη του ίδιου έτους, προξένησε σοβαρές ανησυχίες σε έναν κόσμο που παρακολουθούσε με αγωνία την εμφύλια σύρραξη στη Ρωσία.

Η Κομμουνιστική Διεθνής άλλαξε μορφή και επιδιώξεις, όταν η εξουσία στη Σοβιετική Ένωση πέρασε από τον Λένιν στον Στάλιν. Στόχος απώτερος της Διεθνούς παρέμεινε βέβαια η προαγωγή της επανάστασης σε όλο τον κόσμο- ωστόσο, οι άμεσες επιδιώξεις και οι ενέργειες των μελών-κομμάτων κατευθύνονταν σε μεγάλο βαθμό από τη Σοβιετική Ένωση με στόχο την πρόκληση αποσταθεροποιητικών κα-

ταστάσεων στις χώρες με αστικά καθεστώτα. Ο βίος της Διεθνούς των κομμουνιστών τερματίστηκε κατά τη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου (1943), όταν η Σοβιετική Ένωση αισθάνθηκε την ανάγκη να προβεί σε μια χειρονομία καλής θέλησης προς τις συμμάχους της, Βρετανία και ΗΠΑ.

Η ίδρυση και η οργάνωση της ΕΣΣΔ. Στη μητρόπολη της διεθνούς κομμουνιστικής επανάστασης ιδρύθηκε το 1922, μετά τον τερματισμό του Εμφύλιου Πολέμου, η Ένωση των Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών, η οποία περιλάμβανε αρχικά τέσσερις δημοκρατίες, τη Ρωσία, την Ουκρανία, τη Λευκορωσία και την Υπερκαυκασία, δηλαδή τις χώρες της προεπαναστατικής Ρωσικής Αυτοκρατορίας.

Η νέα κρατική ενότητα συνδύαζε την αρχή της αυτονομίας των εθνότητων με αυτήν του διεθνισμού: οι χώρες-μέλη της Σοβιετικής Ένωσης ήταν κατά το Σύνταγμα του 1924 αυτόνομες αλλά στο πλαίσιο μιας ομοσπονδίας. Στην αρχική Ένωση θα μπορούσαν να προστεθούν νέες χώρες ή να αποσχιστούν από αυτήν όσες έκριναν ότι η Ένωση δεν τις εξυπηρετούσε. Η αρχή της οικειοθελούς αποδέσμευσης των χωρών-μελών δεν εφαρμόστηκε ποτέ, επειδή δε δόθηκε ποτέ μια τέτοια ευκαιρία.

Η ομοσπονδιακή δομή και η κατοχύρωση του δικαιώματος των εθνότητων να διατηρούν και να καλλιεργούν τα ιδιαίτερα πολιτιστικά τους χαρακτηριστικά ευνόησαν την ανάπτυξη της εθνικής υπερηφάνει-

ας καθενός από την πανσπερμία των λαών που είχαν υποστεί στο παρελθόν τις συνέπειες του εκρωτισμού. Την υπερηφάνεια αυτή εννόησε και η συμμετοχή -θεωρητικά επί ίσοις όροις- σε ένα μεγάλο και ισχυρό κράτος. Το τίμημα της συμμετοχής όμως ήταν μεγάλο, επειδή η εξουσία περιήλθε στην ομοσπονδιακή κυβέρνηση και το Κομμουνιστικό Κόμμα που ελεγχόταν από τους Ρώσους και που ήταν το μόνο αναγνωρισμένο πολιτικό κόμμα στη Σοβιετική Ένωση.

Το Κομμουνιστικό Κόμμα ήταν ο ουσιαστικός ιστός της εξουσίας που εξασφάλιζε τον απόλυτο έλεγχο της αχανούς χώρας από μία ομάδα ισχυρών, με επικεφαλής τον γενικό γραμματέα του κόμματος.

«Αυθόρμητες» επευφημίες στον ηγέτη

«Γινόταν μια τιμητική εκδήλωση για τον Σύντροφο Στάλιν. Ασφαλώς όλοι σηκώθηκαν για 3 λεπτά, 4 λεπτά οι θυελλώδεις επευφημίες συνεχίζονταν... Ποιος τολμούσε να είναι ο πρώτος που θα σταματούσε; Εξάλλου, άνδρες της μυστικής αστυνομίας στέκονταν στην αίθουσα περιμένοντας να δουν ποιος εγκαταλείπει πρώτος! Μετά από 11 λεπτά ο διευθυντής [του εργοστασίου] κάθισε... Σαν ένας άνθρωπος όλοι οι υπόλοιποι σταμάτησαν και κάθισαν κι αυτοί. Είχαν σωθεί! Έτσι βέβαια ανακάλυπταν ποιοι ήταν οι ανεξάρτητοι άνθρωποι. Και έτσι τους εξόντωναν. Την ίδια νύχτα ο διευθυντής του εργοστασίου συνελήφθη...»

**Αλεξάντρ Σολζενίτσιν, Το Αρχιπέ-
λαγος Γκουλάγκ, Πάπυρος, Αθήνα
1974.**

Ερωτήσεις

- 1. Πώς εξηγείται η ταχύτατη επι-
κράτηση της επανάστασης των
Μπολσεβίκων στη Ρωσία;**
- 2. Ποια σημερινά κράτη συναποτε-
λούσαν την Ένωση των Σοβιετικών
Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών;**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

Η ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ Ο ΚΟΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ

Η περίοδος μεταξύ των δύο Παγκόσμιων Πολέμων είναι δυνατόν να διαχωριστεί στην πρώτη δεκαετία, στη διάρκεια της οποίας επικράτησε τελικά κλίμα αισιοδοξίας σχετικά με τη δυνατότητα να κυριαρχήσει η ειρήνη σε παγκόσμια κλίμακα, και στη δεύτερη δεκαετία, η οποία σφραγίζεται από την πολιτική, οικονομική και κοινωνική κρίση που οδηγεί στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η πορεία αυτή συνδέθηκε και με τα βήματα προόδου που φάνηκε αρχικά ότι θα ήταν δυνατόν να επιτευχθούν με στόχο την οργάνωση της διεθνούς ζωής μέσω της Κοινωνίας των Εθνών (ΚΤΕ). Ο πρώτος, πράγματι, μεγάλος παγκόσμιος ορ-

γανισμός είχε συσταθεί το 1920 με κύριο σκοπό την παγίωση της ειρήνης με την εγγύηση όλων των κρατών-μελών της διεθνούς κοινότητας. Η συχνή πρόταση ωστόσο των ειδικότερων εθνικών συμφερόντων των κρατών-μελών -και ιδίως των συμφερόντων των μεγάλων δυνάμεων- και, επιπλέον, η εκβιαστική πολιτική των αυταρχικών κρατών - της Γερμανίας, της Ιταλίας και της Ιαπωνίας- θα συντελέσει, ώστε τελικά να αποτύχει η προσπάθεια αυτή.

Στη βαθμιαία επιδείνωση των όρων της διεθνούς ζωής συντέλεσε και η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929, η οποία και ενέτεινε τα σοβαρά πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα με επίκεντρο την Ευρώπη.

Η Ελλάδα, μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, θα διανύσει και αυτή, περίοδο οξείας πολιτικής κρίσης: συχνές αλλαγές κυβερνήσεων, στρατιωτικά πραξικοπήματα, πολιτική αστάθεια. Η εγκαθίδρυση της αβασίλευτης δημοκρατίας δε θα αρκέσει για να επιτευχθεί η υπερνίκηση των δυσχερειών. Θετικά βήματα θα συντελεστούν κυρίως, όταν κατορθώσει ο Βενιζέλος να δημιουργήσει μεταξύ 1928-1932 συνθήκες εσωτερικής σταθερότητας και να χαράξει με επιτυχία τη νέα εξωτερική πολιτική της χώρας. Οι επιπτώσεις όμως της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης θα πλήξουν και την Ελλάδα, προκαλώντας εκ νέου ατμόσφαιρα πολιτικής αστάθειας και κοινωνικής αναταραχής. Υπό αυτές τις συνθήκες, το 1935 θα γίνει

παλινόρθωση της βασιλευόμενης δημοκρατίας, ενώ, το επόμενο έτος, θα καταλυθεί το κοινοβουλευτικό πολίτευμα και θα εγκαθιδρυθεί το δικτατορικό καθεστώς της 4ης Αυγούστου.

1. Η ΔΕΚΑΕΤΙΑ 1920-1930

Η οργάνωση της ειρήνης. Η φροντίδα για τη διατήρηση της ειρήνης, όπως είχε θεσπιστεί κατά τη Διάσκεψη στο Παρίσι μεταξύ των ετών 1919-1920, φάνηκε να εμπνέει τους ηγέτες των περισσότερων κρατών-μελών της διεθνούς κοινωνίας κατά τη δεκαετία 1920-1930. Οπωσδήποτε, είχε νωρίς καταδειχτεί ότι η σύσταση της Κοινωνίας των Εθνών δε θα αναιρούσε τη λειτουργία, παράπλευρα, του καθεστώτος που εί-

χε έως τότε προσδιορίσει τις σχέσεις μεταξύ των επιμέρους κρατών, τα οποία προέτασαν το εθνικό έναντι του γενικού συμφέροντος της διεθνούς κοινωνίας. Το σύστημα, ειδικότερα, της «συλλογικής ασφάλειας»* διαφάνηκε, νωρίς μετά τη δημιουργία της ΚΤΕ, ότι δε θα ήταν σε θέση να αντικαταστήσει εξ ολοκλήρου την παραδοσιακή πρακτική του ανταγωνισμού μεταξύ των κρατών.

Εντούτοις, αρχικά ήταν διάχυτη η προσδοκία ότι οι δύο αυτές αντιλήψεις θα μπορούσαν τουλάχιστον να συνυπάρξουν, συμβάλλοντας στη διατήρηση της ειρήνης. Παρά τις μεταξύ τους διαφορές, οι δημοκρατικές κυβερνήσεις -υπό την επίδραση και της κοινής γνώμης η οποία, μετά τη λήξη του Ά Παγκόσμιου Πολέμου, αντιμετώπιζε με

αποστροφή το ενδεχόμενο μιας νέας αιματοχυσίας- φαίνονταν αποφασισμένες να μην προσφύγουν και πάλι στην ένοπλη βία. Προς την κατεύθυνση αυτή έδειχνε ότι συνέβαλλε, υπό την καθοδήγηση του Γουστάβου Στρέζεμαν, και η ηττημένη Γερμανία: το 1926 εντάχθηκε στην ΚΤΕ, ενώ, ένα έτος νωρίτερα, είχε στο *Λοκάρνο** συνομολογήσει με τη Γαλλία, το Βέλγιο, τη Μ. Βρετανία και την Ιταλία τη διατήρηση του εδαφικού καθεστώτος που είχε θεσπιστεί με τη Συνθήκη των Βερσαλλιών και, γενικότερα, την ειρηνική επίλυση των διεθνών διαφορών. Στην εκπνοή μάλιστα της δεκαετίας του 1920 το μέλλον της ειρήνης αντιμετωπιζόταν με αισιοδοξία. Με το Σύμφωνο Μπριάν-Κέλογκ το 1928 είχε κηρυχτεί ο πόλεμος «εκτός νόμου», ενώ το επόμενο

έτος ο ίδιος ο Αριστείδης Μπριάν, ως υπουργός Εξωτερικών της Γαλλίας, είχε φθάσει να προτείνει, για πρώτη φορά σε επίπεδο πολιτικό, την ένωση της Ευρώπης σε ενιαίο διακρατικό σχήμα.

Ο Α. Μπριάν (Aristide Briand, 1862-1932), υπουργός Εξωτερικών και πρωθυπουργός της Γαλλίας, και ο Γ. Στρέζεμαν (Custav Stresemann, 1878-1929), ιδρυτής του γερμανικού Λαϊκού Κόμματος, υπουργός Εξωτερικών και καγκελάριος της Γερμανίας, έθεσαν τα θεμέλια της γαλλογερμανικής φιλίας στη Διάσκεψη του Λοκάρ-

νο, το 1925. Για τον λόγο αυτόν τιμήθηκαν και οι δύο με το Βραβείο Νόμπελ.

Η πορεία προς την αναγνώριση των δικαιωμάτων των γυναικών

«[...] Τα γερμανικά πανεπιστήμια δέχονταν φοιτήτριες από το 1909. Στη Γαλλία η πρώτη γυναίκα δικηγόρος διορίστηκε το 1903. Τα κολλέγια θηλέων στα βρετανικά πανεπιστήμια καθιστούσαν την ανώτερη μόρφωση προσιτή στις γυναίκες, παρόλο που πολλά επαγγέλματα παρέμεναν κλειστά γι' αστές, με εξαίρεση το διδασκαλικό επάγγελμα. Το 1900 υπήρχαν στη Γερμανία 850 οργανώσεις που αγωνίζονταν για παραχώρηση εκλογικών δικαιωμάτων στις γυναίκες. Η Φινλανδία ήταν η πρώτη ευρωπαϊκή χώρα

που έδωσε στις γυναίκες δικαίωμα ψήφου, το 1906. Ο αντίστοιχος αγώνας στη Βρετανία απέκτησε δυναμική με τη δημιουργία της Κοινωνικής Πολιτικής Ένωσης Γυναικών, το 1903. Στις παραμονές του Α Παγκόσμιου Πολέμου οι Βρετανίδες είχαν διεξαγάγει μια βίαιη εκστρατεία για να προωθήσουν το αίτημα τους, χωρίς να διαφαίνονται προοπτικές επιτυχίας. Ωστόσο, ο αγώνας για τα εκλογικά δικαιώματα της γυναίκας ήταν ένα προφανές παράδειγμα πανευρωπαϊκού κινήματος. Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος επρόκειτο να μεταβάλει τη θέση των γυναικών στα εμπόλεμα κράτη και πολλές απέκτησαν το δικαίωμα ψήφου στα επόμενα χρόνια [...]. [Στη διάρκειά του] οι γυναίκες κατέλαβαν πολλά από τα αξιώματα που άφησαν πίσω τους οι άνδρες και

τους αναπλήρωσαν σε πολλές εξειδικευμένες θέσεις εργασίας [...]. Γυρνώντας από τον πόλεμο, οι άνδρες επέστρεψαν στις παλιές τους δουλειές. Αυτό το γεγονός και η συρρίκνωση της οικονομίας στο τέλος του πολέμου έθεσαν τις γυναίκες στο περιθώριο. Οι γυναίκες δεν δέχτηκαν αυτό τον υποβιβασμό αδιαμαρτύρητα. Προς το τέλος του πολέμου ή μετά από αυτόν πολλές χώρες τούς παραχώρησαν πολιτικά δικαιώματα και μεγαλύτερη χειραφέτηση».

Τζον Στίβενσον (επιμ.), Η Ιστορία της Ευρώπης, Κ. Κωστόπουλος, Αθήνα 2005, σ. 377, 398.

Μαζική κατανάλωση και μαζική ψυχαγωγία

«Η μαζική κατανάλωση και η μαζική παραγωγή αγαθών δημιούργησαν

την ευημερία της δεκαετίας του '20 [...]. Περισσότεροι άνθρωποι μπορούσαν να αγοράσουν αυτοκίνητο, μικρές ηλεκτρικές συσκευές, όπως ραδιόφωνα και φωνογράφους, καθώς και ενδύματα από συνθετικά υφάσματα, την κατασκευή των οποίων έκαναν δυνατή τα επιτεύγματα της χημείας. Το ρεγιόν, που ήδη παραγόταν μαζικά από τις αρχές της δεκαετίας του '20, ήταν μια νέα τεχνητή μορφή μεταξιού, που έδινε τη δυνατότητα σε ένα υλικό, το οποίο μέχρι τότε μόνο οι πλούσιοι μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν για τα πολυτελή τους ενδύματα, να γίνει προσιτό και στον μέσο άνθρωπο. Με τη σταδιακή επικράτηση της οκτάωρης εργασίας, όλο και περισσότερη προσοχή δινόταν στον ελεύθερο χρόνο ως μια θετική πλέον πηγή ανθρώπινης ικανοποίη-

ησης για όλους και όχι μόνο για τους πλούσιους. Τα παραθαλάσσια θέρετρα της Ευρώπης άρχισαν να γεμίζουν από παραθεριστές καθώς όλο και περισσότεροι άνθρωποι είχαν τον χρόνο και τα μέσα να απολαμβάνουν τις διακοπές τους. Μια έκρηξη ενδιαφέροντος για το ποδόσφαιρο μεταξύ των Ευρωπαίων μπορούσε να συγκριθεί μόνο με την παράλληλη ανάπτυξη του επαγγελματικού μπέιζμπολ και του ποδοσφαίρου στα κολλέγια των ΗΠΑ. Τεράστια στάδια άρχισαν να χτίζονται σε όλη την Ευρώπη».

F.W. Pethick Lawrence (ed.), «The Trial of the Suffragette Leaders» (London, The Woman's Press, 1909), στο Noble et al., Western Civilization. The Continuing Experiment, τ. II, 4η έκδ., Houghton Mifflin Co., 2005, σ. 898.

Η οικονομική και κοινωνική συγκυρία. Η εξέλιξη των σχέσεων μεταξύ των κρατών-μελών της διεθνούς κοινωνίας, ιδιαίτερα στον ευαίσθητο χώρο της Ευρώπης, δεν ήταν ανεξάρτητη από την αντίστοιχη διαμόρφωση των όρων της οικονομικής και, κατ' επέκταση, της κοινωνικής ζωής. Παρά τις δυσκολίες, που ήταν εύλογο να προκαλέσει η μετάβαση από την οικονομία του πολέμου σ' αυτήν της ειρήνης, η πρώτη μεταπολεμική δεκαετία σφραγίζεται από την επίτευξη μιας αισθητής οικονομικής ανάκαμψης. Αν και διαφορετική κατά χώρες και παραγωγικούς τομείς, η βιομηχανική παραγωγή αυξανόταν κατά 50% στην ευρύτερη έκταση της Ευρώπης και των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής.

Παράλληλα ωστόσο εκδηλώνονταν και οι αρνητικοί κραδασμοί που προκαλούσαν αφενός η νομισματική ρευστότητα στην Κεντρική και την Ανατολική Ευρώπη και αφετέρου οι πιέσεις για την αποπληρωμή των πολεμικών χρεών και των πολεμικών αποζημιώσεων τις οποίες όφειλαν να καταβάλουν οι ηττημένοι στους νικητές. Επιπλέον, με την πάροδο των ετών αναφαίνονταν ολοένα και περισσότερο τα προβλήματα που συνάπτονταν με τις νέες οικονομικές εξελίξεις στην Ευρώπη: πρώτον, η δυσχέρεια στην εξεύρεση αγορών για τα βιομηχανικά αγαθά που παράγονταν με αυξημένους ρυθμούς και, δεύτερον, η δυσπραγία του αγροτικού κόσμου εξαιτίας της μείωσης των τιμών των αγροτικών προϊόντων. Στο πλαίσιο εντούτοις της διασφάλισης των

συνθηκών ειρήνης και σταθερότητας πιστευόταν ότι θα ήταν δυνατόν να αντιμετωπιστούν και τα προβλήματα αυτά με μεθόδους δημοκρατικές.

Οι προκλήσεις κατά της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και του φιλελευθερισμού. Μια πειστική, πράγματι, απάντηση από τα δημοκρατικά κράτη της Ευρώπης στα ανοιχτά κοινωνικά προβλήματα ήταν αναγκαία, κατά μείζονα λόγο σε μια εποχή που είχαν ήδη διατυπωθεί δύο διαφορετικές προτάσεις, εμπνευσμένες από τα αυταρχικά καθεστώτα που είχαν μόλις επικρατήσει στη Σοβιετική Ένωση και την Ιταλία, έστω και σε περιορισμένη αρχικά κλίμακα πειθαρχίας και της ενότητας του Κομμουνιστικού Κόμματος, ο Στάλιν θα επιχειρήσει, μετά τον θάνατο του Λένιν (1924), την

οικοδόμηση του σοσιαλισμού «σε μία μόνο χώρα», την ΕΣΣΔ, υπό τη δική του συγκεντρωτική εξουσία. Προκειμένου μάλιστα να επισπεύσει την πορεία προς τον σοσιαλισμό, θα επιβάλει την κρατικοποίηση της καλλιεργήσιμης γης και την επιτάχυνση της εκβιομηχάνισης στο πλαίσιο μιας αυστηρά προγραμματισμένης οικονομίας υπό τον πλήρη έλεγχο του κράτους.

Μαζική ψυχαγωγία και αθλητισμός

«Οι μαζικές εκδηλώσεις παίζουν ρόλο αποφασιστικό και υπογραμμίζουν τη στροφή της εποχής (δεκαετίες '20 και '30) προς την ομαδική ψυχαγωγία [...]. Ο αθλητισμός, που αποτελούσε μέχρι τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο ασχολία των εκλεκτών, τώρα γίνεται προσιτός στο

μεγάλο κοινό είτε ως πρακτική άσκηση σε κάποιο σπορ είτε ως μαζικό θέαμα με μεγάλη διάδοση χάρη στον τύπο και το ραδιόφωνο. Τυπική περίπτωση αποτελεί η ποδηλασία, με δύο κυρίαρχες διεθνείς εκδηλώσεις, τον "Γύρο της Γαλλίας" και τον "Γύρο της Ιταλίας", όπου συμμετέχουν τα ευρωπαϊκά αστέρια του ποδηλάτου, και με τις δημοφιλείς "εξαήμερες ποδηλατοδρομίες" του Παρισιού, του Λονδίνου, του Βερολίνου ή των Βρυξελλών, οι οποίες συγκεντρώνουν μέχρι και 25.000 θεατές κάθε βράδυ. Παρόμοια συμβαίνουν στην πυγμαχία και στο ποδόσφαιρο. Η πυγμαχία χαρίζει στους οπαδούς της μεγάλες στιγμές [...], ενώ τα κυριότερα έντυπα συναγωνίζονται σε εφευρετικότητα και σε τεχνάσματα, προκειμένου να αναγγείλουν πρώτα τα

αποτελέσματα στο κοινό. Την πρωτιά την παίρνει το ραδιόφωνο, που μπορεί και μεταδίδει απευθείας τα νέα. Το ποδόσφαιρο γίνεται κι αυτό ένα δημοφιλέστατο σπορ με όλο και περισσότερους φίλους σε ολόκληρη την Ευρώπη και αποτελεί το κατεξοχήν αθλητικό θέαμα, με τις διάσημες ομάδες, όπως η αγγλική Άρσεναλ ή οι ιταλικές Τορίνο, Γιουβέντους και Μίλαν [...]. Τέλος, οι μεγάλες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, με εξαίρεση το Λος Άντζελες που φιλοξένησε το 1932 τους αγώνες της 10ης Ολυμπιάδας, είναι αυτές που αναλαμβάνουν ανά τετραετία την οργάνωση αυτού του παγκόσμιου αθλητικού θεσμού».

Serge Berstein - Pierre Milza, Ιστορία της Ευρώπης, μτφρ. Μιχ. Κοκολάκης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, τ. 3, σ. 160-161.

Γερμανικές γελοιογραφίες που ασκούν κριτική στο φασιστικό καθεστώς του Μπενίτο Μουσολίνι και στον βασιλιά Βίκτορα Εμμανουήλ, ο οποίος το στήριζε. Το Εθνικό Φασιστικό Κόμμα ανέλαβε την εξουσία έπειτα από την «πορεία στη Ρώμη» (Οκτώβριος 1922). Ο Μουσολίνι διατηρήθηκε στην εξουσία έως το 1943, οπότε καθαιρέθηκε.

Η άλλη πρόταση, με τη και αυτή στις θεμελιακές αρχές του φιλελευ-

θερισμού, είχε διατυπωθεί από τον Μπενίτο Μουσολίνι, εμπνευστή της φασιστικής ιδεολογίας: έξαρση του εθνικισμού, διεκδίκηση στο όνομα του «δικαιώματος» των Ιταλών να δημιουργήσουν ισχυρό κράτος• έξαρση της δύναμης και της βίας ως παραγώγων της πολιτικής• επίκληση συνθημάτων υπέρ της κοινωνικής ισότητας - κατά παραφθορά του σοσιαλιστικού δόγματος. Η άνοδος των φασιστών στην εξουσία συνδέεται άμεσα με την ανησυχία που είχε προκαλέσει σε ισχυρή μερίδα της κοινής γνώμης η αίσθηση, αφενός, ότι η Ιταλία είχε αδικηθεί από τους νικητές συμμάχους μετά τη λήξη του Ά Παγκόσμιου Πολέμου και ο φόβος, αφετέρου, μήπως διαταραχτεί η κοινωνική τάξη από τις ταραχές και τις απεργίες που είχαν ξεσπάσει. Η βαθμιαία

ταύτιση κόμματος και κράτους θα απολήξει στην ολοκληρωτική κατάλυση των δημοκρατικών θεσμών και στη δημιουργία ενός προτύπου για τους οπαδούς του αυταρχισμού.

Ο φασισμός

«Ο φασισμός αποτελούσε άρνηση του φιλελευθερισμού, της δημοκρατίας και του σοσιαλισμού. Κατά τον Μουσολίνι και τον βασικό θεωρητικό του ιταλικού φασισμού Τζεντίλε (Giovanni Gentile), τα συστήματα αυτά θυσιάζουν τα ιδεώδη της κοινότητας και του έθνους στο όνομα μιας ελευθερίας που ευνοεί τον κατακερματισμό της κοινότητας και την ανάπτυξη του ατομικισμού και του υλισμού. Ο φασισμός, αντίθετα, κατοχυρώνει την ελευθερία διά του αυταρχισμού και ευνοεί τον ηρωισμό και την ανωτερότητα διά της

πειθαρχίας και της θυσίας. Επρόκειτο, βέβαια, για θέσεις που δεν συμβιβάζονταν με την κοινή λογική ούτε μπορούν ν' αποδειχθούν. Ο φασισμός όμως, κατά τους θεωρητικούς του, ήταν εχθρός του ορθολογισμού. "Κράτος", "ισχύς", "θάρρος", "αίμα", "θυσία", "πειθαρχία", "νίκη" και "θέληση" ήσαν οι προσφιλείς έννοιες των θεωρητικών του φασισμού. Κατά τον [Μπενεντέτο] Κρότσε, τον μεγάλο Ιταλό στοχαστή της περιόδου αυτής, επρόκειτο για ακατανόητο και παράδοξο μίγμα προτροπών, στείρες ανατάσεις προς έναν πολιτισμό χωρίς θεμέλια, μυστικιστική αποχαύνωση και κυνισμό».

Ι.Σ. Κολιόπουλος, Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789- 1945, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 344-345.

Ο Αδόλφος Χίτλερ (1889- 1945), καγκελάριος της Γερμανίας από το 1933, με τον πρόεδρο της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, στρατάρχη Πάουλ φον Χίντενμπουργκ (1847- 1934). Ο τελευταίος συναίνεσε στην ανάληψη της αρχής από τους εθνικοσοσιαλιστές, παρά τις αρχικές του αντιρρήσεις.

Ερωτήσεις

1. Από ποιους παράγοντες διευκολύνθηκε η κατάλυση του κοινοβου-

Λευτικού πολιτεύματος στην Ευρώπη κατά την περίοδο αυτή;

2. Πού οφειλόταν η αισιοδοξία με την οποία αντιμετώπιζαν το μέλλον της Ευρώπης οι πολιτικοί ηγέτες της δεκαετίας 1920-1930; Ήταν δικαιολογημένη κατά τη γνώμη σας;

2. ΕΣΩΤΕΡΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1923-1930)

Προς την πολιτική σταθεροποίηση. Η Ελλάδα, μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης, θα διανύσει περίοδο δυσχερειών στο εσωτερικό πολιτικό πεδίο. Η κρίση που είχε ως αφετηρία τον Εθνικό Διχασμό επιβάρυνε εξακολουθητικά τη δημόσια ζωή. Το φιλοβενιζελικό στρατιωτικό καθεστώς που είχε επιβληθεί μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή επανέφερε, περί τα τέλη του 1923, το κοινοβουλευτικό καθεστώς, όχι όμως και την πολιτική ομαλότητα σε βάση σταθερή.

Στις 25 Μαρτίου 1924 ανακηρύχτηκε από τη Βουλή, με πρωτοβουλία κυρίως του Αλέξανδρου Παπαναστασίου, και επικυρώθηκε με δημοψήφισμα, στις 13 Απριλίου, η αβασί-

Λευτη δημοκρατία ο τρόπος όμως της θεσμοθέτησής της αμφισβητήθηκε από τη φιλοβασιλική μερίδα. Η κυβερνητική αστάθεια, η απειλή επέμβασης του στρατού στην πολιτική ζωή, η κατάλυση, ακόμη, του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος και η επιβολή μιας βραχύβιας δικτατορίας από τον στρατηγό Θεόδωρο Πάγκαλο σφραγίζουν κατά την περίοδο αυτή την πολιτική ζωή της χώρας.

Η συγκρότηση οικουμενικής κυβέρνησης υπό τον Αλέξανδρο Ζαΐμη με τη συμμετοχή των αντίπαλων πολιτικών κομμάτων, βενιζελικών και αντιβενιζελικών, αποτέλεσε σοβαρό βήμα. Τότε, το 1927, ψηφίστηκε και το νέο Σύνταγμα της Ελλάδας. Ύστερα εξάλλου και από τη θριαμβευτική εκλογική επικράτηση του Κόμματος των Φιλελευθέρων,

τον Αύγουστο του 1928, και την επάνοδο του Ελευθερίου Βενιζέλου στην εξουσία για μία τετραετία, φάνηκε να σταθεροποιείται οριστικά το κοινοβουλευτικό καθεστώς και, κατ' επέκταση, το πολίτευμα της προεδρευόμενης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας*.

Ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου (1867-1936), πολιτικός και κοινωνιολόγος. Το 1922 φυλακίστηκε από τη βασιλική κυβέρνηση για το κείμενο του «Δημοκρατικό μανιφέστο», όπου κατηγορούσε την κυβέρνηση για τις δυσμενείς εξελίξεις στο μικρασιατικό ζήτη-

μα. Ο Παπαναστασίου είναι γνωστός ως «πατέρας της Δημοκρατίας», διότι υπήρξε ο πρώτος πρωθυπουργός της Α' Ελληνικής Δημοκρατίας (1924-1935).

Η αναδιοργάνωση του ελληνικού κράτους κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου

«Η προσπάθεια του εκσυγχρονισμού είχε ξεκινήσει ήδη από τις αρχές του αιώνα και καρποφόρησε κυρίως κατά την ένδοξη δεκαετία του βενιζελισμού, 1910-1920. Έτσι, οι Φιλελεύθεροι πιστώθηκαν τον έπαινο για την καρποφορία προγενέστερων προσπαθειών, μαζί με τον δίκαιο έπαινο για τις δικές τους επιτυχίες. Γιατί είναι αλήθεια ότι οι προσπάθειες των βενιζελικών κυβερνήσεων ήταν ορμητικότερες, πιο οργανωμένες και, κυρίως, πα-

ραγωγικότερες και ότι την ίδια ορμή και αποτελεσματικότητα έδειξε η βενιζελική κυβέρνηση και στη μεγάλη μεσοπολεμική της τετραετία, μεταξύ 1928 και 1932. Πάντως, και στον Μεσοπόλεμο, όπως και προηγουμένως, ανελήφθησαν πολλές πρωτοβουλίες και προσπάθειες με άλλες κυβερνήσεις στην εξουσία. Ωστόσο, το κράτος δεν το αναδιοργάνωσαν μόνο οι εκάστοτε κυβερνήσεις. Ο ίδιος ο κρατικός μηχανισμός συνεχώς αυτοοργανωνόταν και, παράλληλα, υποστήριζε τις οργανωτικές προσπάθειες των κυβερνήσεων. Η αυτοοργάνωση του κράτους, καθώς και ο σχεδιασμός και η υποστήριξη των κυβερνητικών πολιτικών, ήταν το έργο που προσέφεραν ορισμένοι λαμπροί δημόσιοι υπάλληλοι που κατείχαν υψηλές διοικητικές θέσεις, με τη

συνεργασία πολλών υπαλλήλων στις χαμηλότερες βαθμίδες της ιεραρχίας. Λίγα πρόσωπα μας είναι γνωστά από την πρώτη κατηγορία, κανένα από τη δεύτερη. Κάποτε, η ιστορική έρευνα θα ανασύρει ονόματα και θα τιμήσει μερικούς τουλάχιστον από τους αφανείς αυτούς πρωτεργάτες. Προς το παρόν, ας αρκεσθούμε να μνημονεύσουμε απλώς ότι τέτοιοι άνθρωποι υπήρξαν. Η αναδιοργάνωση του κράτους υποβοήθησε τον νομοθετικό οργανισμό του Μεσοπολέμου. Το γράμμα και το πνεύμα των νέων νόμων στήριξε την οικονομική και την κοινωνική πολιτική των κυβερνήσεων της εποχής».

Γ.Β. Δερτιλής, Ιστορία του Ελληνικού Κράτους, 1830-1920, τ. Β', Εστία, Αθήνα 2006, σ. 902-903.

Η ανάγκη της επαγγελματικής αποκατάστασης των προσφύγων και η βιομηχανική πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου

«Η βιομηχανική επέκταση μπορούσε να ενισχυθεί από τη διατήρηση του εργατικού κόστους σε χαμηλά επίπεδα, ακόμη κι αν αυτό σήμαινε πως θα εγκαταλείπονταν οι προσπάθειες για βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των περισσότερων εργατών. Ήδη οι εργασιακές συνθήκες στα ελληνικά εργοστάσια ήταν καταθλιπτικές: η δωδεκάωρη εργασία αποτελούσε τον κανόνα σε ορισμένες βιομηχανίες, ενώ ήταν συνηθισμένη η απασχόληση γυναικών και παιδιών. Η διεθνής σύμβαση που απαγόρευε την εργασία παιδιών κάτω των δεκατεσσάρων ετών δεν τηρούνταν, ενώ ακόμη και τα στε-

λέχη του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας συμμαρρίζονταν την άποψη πως οι χαμηλοί μισθοί που κέρδιζαν οι ενήλικοι εργάτες καθιστούσαν απαραίτητο να εργάζονται και τα παιδιά τους. Ο Βενιζέλος επιβεβαίωσε σε έναν απεσταλμένο του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας, ο οποίος επισκέφθηκε την Ελλάδα, ότι η αδήριτη ανάγκη να εξασφαλιστεί εργασία για τη μεγάλη μάζα των προσφύγων, το μικρό ποσοστό αντρών εργατών ανάμεσά τους, και, τέλος, το γεγονός ότι έπρεπε να αφιερωθούν όλοι οι διαθέσιμοι πόροι στο άκρως επείγον έργο της επανεγκατάστασης, δεν επέτρεψαν την εφαρμογή μέτρων τα οποία θα ήταν μεν χρήσιμα, αλλά ίσως θα εμπόδιζαν τη δημιουργία νέων βιομηχανιών -οι οποίες είναι ούτως ή

άλλως συχνά ασταθείς- και θα σταματούσαν την ανάπτυξη άλλων».

Mark Mazower, Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2002, σ. 135.

Οικονομική και κοινωνική πρόοδος. Αξιοσημείωτες υπήρξαν οι παράλληλες εξελίξεις στο πεδίο αφενός της οικονομικής και κοινωνικής και αφετέρου της εξωτερικής πολιτικής της χώρας.

Περί τα τέλη της δεκαετίας του 1920 είχε βελτιωθεί αισθητά η παραγωγική διαδικασία και, ειδικότερα, είχε εγκαινιαστεί η κατασκευή σημαντικών έργων υποδομής, είχε σταθεροποιηθεί το εθνικό νόμισμα, είχε αναπτυχθεί η εμπορική κίνηση και είχε δρομολογηθεί η ενίσχυση της εγχώριας βιομηχανίας. Η αγροτική παραγωγή είχε βελτιωθεί χάρη

στην αύξηση των καλλιεργήσιμων γαιών και στην εκτέλεση σημαντικών αποξηραντικών έργων στην εύφορη ύπαιθρο της βόρειας Ελλάδας. Παράλληλα προβλέφθηκαν, με την αρωγή και της ΚΤΕ, τα πρώτα μέτρα για την αντιμετώπιση των οξέων κοινωνικών προβλημάτων που ήταν εύλογο να έχει προκαλέσει η συρροή των προσφύγων από τη Μικρά Ασία, τον Πόντο και την Ανατολική Θράκη - της περίθαλψης και της αποκατάστασής τους. Επίσης, γενικεύτηκε η εφαρμογή των μέτρων για την αγροτική μεταρρύθμιση. Η επιβάρυνση ωστόσο του εξωτερικού δανεισμού* και η προσφυγή στο ξένο χρηματοδοτικό κεφάλαιο προκαλούσαν εμπόδια στη θετική, κατά τα άλλα, πορεία της χώρας. Το γεγονός αυτό υπογράμμιζε ακόμη περισσότερο

την αναπόφευκτη εξάρτηση της Ελλάδας από την εκάστοτε διεθνή συγκυρία, πολιτική και οικονομική.

Η διεθνής θέση της Ελλάδας. Στο διπλωματικό πεδίο η Ελλάδα κατόρθωσε να αμβλύνει, με την πάροδο του χρόνου, τις δυσβάστακτες πιέσεις που είχε αρχικά αντιμετωπίσει. Η πολιτική, πράγματι, των εδαφικών διεκδικήσεων είχε, μετά τη συνομολόγηση της Συνθήκης της Λωζάννης και την ανταλλαγή των πληθυσμών με τη Βουλγαρία και την Τουρκία, οριστικά εγκαταλειφθεί.

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του Ελευθερίου Βενιζέλου (1928)

«Το νέο εκπαιδευτικό σύστημα εκφράζει μια διαφορετική από την προηγούμενη φιλοσοφία και στηρίζεται τόσο σε δομικές μεταβολές (το

τετράχρονο Δημοτικό -το "σχολείο του λαού"-έγινε εξάχρονο, δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στο μάθημα των Νέων Ελληνικών, ενισχύθηκε η διδασκαλία της δημοτικής και αναβαθμίστηκε ο επαγγελματικός κλάδος στη δεύτερη βαθμίδα) όσο και σε λειτουργικές καινοτομίες (πρωιρικά μαθήματα στο Γυμνάσιο, έγκριση πολλών διδακτικών βιβλίων κατά τάξη και μάθημα, "απογεύματα ελευθέρας εργασίας" στα σχολεία [...]). Όλα αυτά, συμπληρωμένα με ένα ευρύτατο πρόγραμμα οικοδόμησης σχολείων (χρηματοδοτημένο από ειδικό δάνειο του εξωτερικού) και με την ίδρυση του -πρώτου μετά το 1837- νέου Πανεπιστημίου στη Θεσσαλονίκη (με σαφή διάθεση να αποτελέσει πυρήνα ανακαίνισης), αν και δεν κλονίζουν τον συγκεντρωτικό χαρακτήρα

του συστήματος, συγκροτούν ωστόσο ένα αξεπέραστο όριο για τα εκπαιδευτικά πράγματα της νεότερης Ελλάδας: ποτέ ως τότε και ποτέ έκτοτε δεν ξανανομοθετήθηκε μεταρρύθμιση που να χαρακτηρίζεται από τόσο ριζοσπαστικές λύσεις και που να παρουσιάζει στις επί μέρους εκφάνσεις της τόση συνοχή και συνέπεια προς μία ενιαία, βασική αντίληψη».

Αλέξης Δημαράς, «Παιδεία: Συντηρητική αντεπίθεση», στο τεύχος με τίτλο «Η Ελλάδα τον 20ό αιώνα (1920-1930)», Η Καθημερινή, Επτά Ημέρες, 31-10-1999, σ. 29.

Η ίδρυση του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

«Στις 21 Σεπτεμβρίου 1926 δημοσιεύτηκε ο ιδρυτικός νόμος του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Το

δεύτερο κρατικό και πανεπιστημιακό ίδρυμα της χώρας δεν διπλασίασε απλώς τις δυνατότητες απορρόφησης φοιτητών. Από την ίδρυσή του αποτέλεσε τον άλλο ιδεολογικό πόλο στη φιλοσοφία της εκπαίδευσης, στην έρευνα και στο βαθμό παρέμβασης της ακαδημαϊκής οντότητας στην κοινωνία. Το Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών είχε ήδη το κύρος της ιστορίας του και έφερε το βάρος της ερευνητικής ευθύνης σημαντικών επιστημόνων. Το Αριστοτέλειο, εξαιτίας και της βουλήσεως των ιδρυτών του και εξαιτίας της ιστορικής συγκυρίας, αλλά και της πολυπολιτισμικής συγκρότησης του πληθυσμού της έδρας του, έγινε από την πρώτη στιγμή ένα πιο φιλελεύθερο, πιο τολμηρό, πιο ανοιχτό στους νέους καιρούς και στις

νέες ανάγκες παιδευτήριο [...]». Κ. Γεωργουσόπουλος, «Θεσμοί πολιτισμού 1924-1935», Η Καθημερινή, Επτά Ημέρες, 21-3-2004, σ. 24-25.

Επιστολή του Ελ. Βενιζέλου προς τον Τούρκο πρωθυπουργό Ισμέτ Ινονού και τον υπουργό Εξωτερικών της Τουρκίας Ρουστή Αράς, αμέσως μετά την εκλογή του ως πρωθυπουργού της Ελλάδας (1928)

«Καθ' ην στιγμὴν ὁ ἐλληνικὸς λαὸς μου ἀναθέτει με μεγάλην πλειοψηφίαν τὴν διακυβέρνησίν του διὰ μίαν περίοδον τεσσάρων ἐτῶν, οφείλω να σας διαβεβαιώσω περὶ τῆς ζωηρῆς ἐπιθυμίας μου να συντελέσω εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν σχέσεων μεταξύ τῶν δύο χωρῶν μας, ἡ ὁποία θα τοὺς ἐξησφάλιζε στενήν φιλίαν, ἐπιβεβαιουμένην δι' ἐνός

συμφώνου φιλίας, μη επιθέσεως και διαιτησίας, περιεχομένου όσο το δυνατόν ευρύτερου. Έχω πλήρη συνείδησιν του γεγονότος ότι η Τουρκία δεν έχει βλέψεις επί των εδαφών μας και μοι εδόθη χιλίας φορές κατά την διάρκειαν της προεκλογικής περιόδου η ευκαιρία να δηλώσω δημοσία ότι η Ελλάς ουδεμίαν έχει βλέψιν επί των τουρκικών εδαφών, αποδεχομένη τας Συνθήκας της Ειρήνης ειλικρινώς και ανεπιφυλάκτως. [...] Είμαι βέβαιος ότι, αν επιτύχωμεν να θέσωμεν οριστικόν τέρμα εις την μακράν περίοδον των αγώνων μεταξύ των δύο χωρών μας διά μίας νέας συνθήκης φιλίας, συνομολογηθησομένης όχι κατόπιν πολέμου νικηφόρου διά μίαν εξ αυτών, αλλά διά πράξεως προερχομένης από την ελευθέραν βούλησίν των, η τοιαύτη

συνθήκη θα έχη ηθικήν αξίαν ακόμη μεγαλυτέραν θα παρείχομεν τοιούτοτρόπως ανεκτίμητον πηρεσίαν εις την υπόθεσιν της γενικής ειρήνης, της οποίας ολόκληρος η ανθρωπότης έχει άμεσον ανάγκην, και εις τα ζωτικά συμφέροντα των δύο χωρών μας, αι οποία στηριζόμενοι εις μίαν αμοιβαίαν φιλίαν θα δυνηθούν να προασπίσουν αποτελεσματικώτερον τα ποικίλα συμφέροντα των».

Κωνσταντίνος Δ. Σβολόπουλος, Η ελληνική εξωτερική πολιτική μετά την συνθήκην της Λωζάννης. Η κρίσιμος καμπή, Ιούλιος-Δεκέμβριος 1928, Επιστημονικά δημοσιεύματα Ινστιτούτου Διεθνούς Δημοσίου Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 145.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος υπογράφει στις 30 Οκτωβρίου του 1930 στην Άγκυρα το ελληνοτουρκικό σύμφωνο φιλίας, ουδετερότητας, διαλλαγής και διαιτησίας. Απέναντι του ο πρωθυπουργός της Τουρκίας Ισμέτ Ινονού.

**Ελευθέριος Βενιζέλος και Μουσταφά
Κεμάλ, συνοδευόμενοι από τις συζύ-
γους τους, μετά την υπογραφή του
Ελληνοτουρκικού Συμφώνου Φιλίας.
Μουσείο «Ιστορική Μνήμη Ελ. Βενιζέ-
λου», Αθήνα.**

**Ακόμη και η διεκδίκηση των περιο-
χών όπου υπερείχε αισθητό το ελ-
ληνικό στοιχείο -όπως τα Δωδεκά-
νησα, η Βόρεια Ήπειρος και η Κύ-
προς- δεν προβαλλόταν δυναμικά
από την επίσημη Ελλάδα προκει-**

μένου να μη διαταραχτούν οι σχέσεις με την Ιταλία και τη Μ. Βρετανία. Το γεγονός της διπλωματικής αδυναμίας μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και η συνακόλουθη υποτίμηση της ως παράγοντα της διεθνούς ζωής δε θα καταστήσει εντούτοις δυνατή την εξομάλυνση των σχέσεων με τα γειτονικά κράτη και τις μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις παρά μόνο μετά την επάνοδο του Ελευθερίου Βενιζέλου στην εξουσία, το 1928. Πράγματι, μεταξύ των ετών 1928-1932 θα συνομολογηθούν οι σημαντικές διμερείς συμφωνίες με την Ιταλία (23 Σεπτεμβρίου 1928), τη Γιουγκοσλαβία (27 Μαρτίου 1929) και την Τουρκία (10 Ιουνίου και 30 Οκτωβρίου 1930)• και ακόμη -έστω και χωρίς να υπογραφεί διμερής συμφωνία- θα αποκατασταθούν οι

φιλικές σχέσεις με τη Μ. Βρετανία και τη Γαλλία, οι οποίες, από κοινού με την Ιταλία, δέσποζαν τότε στα Βαλκάνια και την Ανατολική Μεσόγειο. Παράλληλα, η ελληνική κυβέρνηση θα είναι από τις ελάχιστες που θα υποστηρίξουν ανεπιφύλακτα το πρόδρομο σχέδιο Μπριάν για την ευρωπαϊκή ενοποίηση. Σε εποχή διεθνούς, ακόμη, αισιοδοξίας η Ελλάδα είχε κατορθώσει να ενισχύσει το διπλωματικό κύρος της.

Το ευρωπαϊκό όραμα του Βενιζέλου

"Όταν, στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1930, ο Μπριάν θα συγκαλέσει σε έκτακτη συνδιάσκεψη τους εκπροσώπους των ευρωπαϊκών κρατών που είχαν διατυπώσει τις απόψεις τους πάνω στο υπόμνημα της 1ης

Μαΐου, ο Βενιζέλος θα συνηγορήσει με θέρμη υπέρ της ανάγκης να δοθεί συνέχεια στις γαλλικές εισηγήσεις. Εκτενέστερα θα αναπτύξει τις ελληνικές θέσεις ο Νικόλαος Πολίτης - χωρίς να παραλείψει να αναφερθεί και στα αμφιλεγόμενα σημεία του υπομνήματος: "Η ελληνική κυβέρνηση χαιρετίζει με τη μεγαλύτερη ικανοποίηση την ιδέα της ενότητας των λαών της Ευρώπης-προκειμένου να διασκεδαστεί κάθε ανησυχία, το εγχείρημα οφείλει να αναληφθεί στα πλαίσια της διεθνούς οργάνωσης και να σεβαστεί την εθνική κυριαρχία των κρατών η ευρωπαϊκή ένωση, κάτω από ανάλογες συνθήκες, όχι μόνον δεν θα οδηγήσει στην εξασθένηση αλλά και θα συμβάλει στην ενίσχυση "της Ευρώπης των πατρίδων"• τα ευρωπαϊκά κράτη θα εξασφαλίσουν

σημαντικά πλεονεκτήματα όχι μόνο στον οικονομικό, αλλά και στον πολιτικό τομέα• η εξέλιξη προς την ομοσπονδιοποίηση οφείλει να επιχειρηθεί με ιδιαίτερη προσοχή και με προϋπόθεση την πίστωση χρόνου". Ο Έλληνας αντιπρόσωπος κατέληγε με μια κρίσιμη παρατήρηση, φανερά εμπνευσμένη από την ειδική βρετανική περίπτωση: "Η Ένωση της Ευρώπης θα όφειλε να προβλεφθεί τόσο ελαστική, ώστε να είναι δυνατή η συμμετοχή όλων των κρατών, ακόμη και όσων το κέντρο βαρύτητας εντοπίζεται περισσότερο έξω παρά μέσα στην Ευρώπη"».

Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, Ελευθέριος Βενιζέλος. Δώδεκα Μελετήματα, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999, σ. 226-227.

Ερωτήσεις

1. Τι είδους προβλήματα πιστεύετε ότι προέκυψαν κατά τη διαδικασία ενσωμάτωσης των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών με την Τουρκία;

2. Πώς κατόρθωσε η ηττημένη και πολιτικά διχασμένη Ελλάδα του 1922 να ανορθώσει το διεθνές διπλωματικό κύρος της κατά τη δεκαετία του 1920-1930; Να συμβουλευτείτε και τα σχετικά παραθέματα.

3. Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ

Η εκδήλωση και οι συνέπειες της κρίσης (1929-1932). Η μεγάλη οικονομική κρίση των ετών 1929-1932 είχε ως αφετηρία την αιφνίδια ραγδαία πτώση των τιμών στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης. Άμεσες επιπτώσεις της ήταν οι διαδοχικές τραπεζικές πτωχεύσεις αρχικά στις Ηνωμένες Πολιτείες, η απόσυρση των αμερικανικών κεφαλαίων από την Ευρώπη και ιδιαίτερα από τη Γερμανία, η μείωση της βιομηχανικής παραγωγής και των εμπορικών συναλλαγών σε παγκόσμια κλίμακα, καθώς και η αποδιοργάνωση του διεθνούς νομισματικού συστήματος με την υποτίμηση και της αγγλικής λίρας το 1931. Οι κοινωνικές συνέπειες υπήρξαν

δραματικές: το 1932 καταγράφηκαν πάνω από τριάντα εκατομμύρια άνεργοι παγκοσμίως - πέντε εκατομμύρια μόνο στη Γερμανία!

Ισχυρό υπήρξε το πλήγμα που δεχόταν, γενικότερα, το φιλελεύθερο δημοκρατικό πρότυπο στο πεδίο της οικονομίας και, κατ' επέκταση, η προοπτική της ευημερίας που ήδη διαφαινόταν.

Πράγματι, η κοινοβουλευτική δημοκρατία, η οποία κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1920 φαινόταν ότι είχε κυριαρχήσει στο διεθνές στερέωμα, δεχόταν την αυστηρή κριτική των εχθρών της. Η σταλινική Ρωσία και η φασιστική Ιταλία στο εξωτερικό, αλλά και οι οπαδοί τους στο εσωτερικό των δημοκρατικών χωρών της Ευρώπης ενθαρρύνονταν και ενισχύονταν στην αντίθεσή τους

κατά του φιλελευθερισμού. Κατ' ε-
ξοχήν χαρακτηριστική ήταν η περι-
πτωση της Γερμανίας, όπου το
**Εθνικοσοσιαλιστικό Κόμμα του
Αδόλφου Χίτλερ**, το οποίο στις
εκλογές του 1928 είχε συγκεντρώ-
σει μόλις το 2,6% των ψήφων, αυ-
ξάνει εντυπωσιακά τη δύναμή του
μετά την εκδήλωση της διεθνούς
οικονομικής κρίσης και τις επιπτώ-
σεις της στη Γερμανία, για να φθά-
σει το 44% στις εκλογές του Μαρτί-
ου 1933• οπωσδήποτε όμως, προ-
κειμένου να καταλάβει την εξουσία,
δε θα αρκεστεί στη χρήση μεθόδων
δημοκρατικών. Η άσκηση βίας κατά
των αντιφρονούντων από ένστο-
λους οπαδούς του κόμματος, με την
ανοχή των κρατικών οργάνων, συ-
νέπεσε με τη συγκατάβαση, αρχικά,
των μετριοπαθών πολιτικών σχη-
ματισμών στο όνομα της κοινής

αντίθεσης στον κομμουνισμό. Ο Χίτλερ, έχοντας ανακηρυχθεί, χάρη στη χρήση ανάλογων μεθόδων, «καγκελάριος», κατήργησε μετά και από δημοψήφισμα, το 1934, τη δημοκρατία και αυτοαναγορεύθηκε πρόεδρος του Ράιχ -ενός γερμανικού κράτους ενιαίου πλέον και όχι ομοσπονδιακού- συγκεντρώνοντας όλες τις εξουσίες και καταπνίγοντας κάθε εκδήλωση εσωτερικής ιδεολογικής διαφοροποίησης.

Στην κορύφωση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, το 1932, χιλιάδες άνεργοι της Νέας Υόρκης στέκονται στην ουρά έξω από το Υπουργείο Απασχόλησης.

Η κατάρρευση της ΚΤΕ. Η αποτελεσματικότητα της προπαγάνδας υπέρ του νέου καθεστώτος (κύριος υπεύθυνος στον τομέα αυτόν ήταν ο Γκέμπελς), η αποτελεσματική αντιμετώπιση των προβλημάτων της οικονομίας, η δραστική μείωση της ανεργίας και η βίαιη καταστολή κάθε αντίδρασης (αρχηγός της Γκεστάπο* και των Ες-Ες* ήταν ο Χίμλερ) προσφέρονται για να εξηγήσουν την ολοκληρωτική επικράτηση του ναζισμού στη Γερμανία. Κατά τα επόμενα έτη εντούτοις θα αποδειχτεί ότι η επικράτηση αυτή αποτελούσε κίνδυνο όχι μόνο για τη δημοκρατία, αλλά και για την παγκόσμια ειρήνη. Οι Γερμανοί, ως καθάραιμοι «Άρειοι», κατά το σύγγραμμα του Χίτλερ *Ο Αγών μου* (Mein Kampf, 1924), όφειλαν να συνενώσουν όλους τους λαούς που

μιλούσαν την ίδια γλώσσα και είχαν το ίδιο αίμα και να επεκτείνουν την κυριαρχία τους προς τα ανατολικά, προκειμένου να εξασφαλίσουν τον απαραίτητο για την επιβίωσή τους «ζωτικό χώρο» (Lebensraum)*.

Υπό την πίεση των γεγονότων αυτών η ΚΤΕ εξασθενεί δραματικά και τελικά καταρρέει. Το σύστημα της «συλλογικής ασφάλειας», το οποίο προοριζόταν να εγγυηθεί τη διατήρηση της ειρήνης, αποδεικνύεται ανίσχυρο να αναχαιτίσει τις εκβιαστικές πρωτοβουλίες των ισχυρών αυταρχικών δυνάμεων στην ευρύτερη έκταση του πλανήτη. Το 1931 αδυνατεί να αποτρέψει την κατάληψη της Μαντζουρίας και τη μετατροπή της σε προτεκτοράτο* της Ιαπωνίας. Η ματαίωση, κατά τα αμέσως επόμενα έτη, των σχεδίων της ΚΤΕ για έναν γενικό αφοπλισμό

συντελεί στην παραπέρα υποβάθμισή της. Η προκλητική εξάλλου εισβολή στην ανίσχυρη Αιθιοπία δε θα επισύρει τις προβλεπόμενες κυρώσεις κατά του επιτιθέμενου - της φασιστικής Ιταλίας. Ήδη, αποχωρώντας από τους κόλπους της ΚΤΕ, η Ιαπωνία αρχικά και η ναζιστική Γερμανία στη συνέχεια εγκαινιάζαν την εκστρατεία κατά του διεθνούς κράτους δικαίου, η οποία και θα οδηγήσει αναπόφευκτα στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Βρετανική γελοιογραφία του David Low το 1933, που σατιρίζει την περι-

φρόνηση της ΚΤΕ από τους Ιάπωνες. Δείχνει έναν Ιάπωνα στρατιωτικό να Βαδίζει πάνω από την Κοινωνία των Εθνών, ενώ οι αξιωματούχοι της ΚΤΕ υποκλίνονται μπροστά του και ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών John Simon πουδράρει τη μύτη της ΚΤΕ χρησιμοποιώντας ένα κουτί καλλυντικά.

Η οικονομική εξαθλίωση των αγροτών στην Αμερική κατά την εποχή της οικονομικής κρίσης

«Τα έργα που έχουν αποδώσει τα κλήματα και τα δέντρα πρέπει να καταστραφούν, για να κρατηθούν ψηλά οι τιμές, κι αυτό είναι το πιο θλιβερό, το πιο πικρό απ' όλα. Ο-λάκερα φορτία πορτοκάλια πεταμένα καταγής. Άνθρωποι, ουρές μίλια μάκρος, ήρθαν για να πάρουν τον καρπό, όμως αυτό δε μπορεί να γί-

νει. Πώς θ' αγόραζαν πορτοκάλια προς είκοσι σέντσια τα δώδεκα, σαν είναι στο χέρι τους να κάνουν ένα γύρο με το αυτοκίνητο και να τα μαζέψουν τζάμπα; Άνθρωποι με σωλήνες ράντιζαν με πετρόλαδο τα πορτοκάλια, και όπως είχαν τύψεις για το έγκλημα που έκαναν, θύμωναν με τον κόσμο που ήρθε να πάρει τον καρπό. Από τη μια ένα εκατομμύριο πεινασμένοι άνθρωποι, έχοντας ανάγκη να φάνε λίγα φρούτα, κι από την άλλη ραντίζουν με πετρόλαδο τα χρυσαφιά βουνά. Και η οσμή της σαπίλας γεμίζει ολάκερη τη χώρα».

Τζον Στάινμπεκ, Τα σταφύλια της οργής, μτφρ. Κοσμά Πολίτη, Γράμματα, Αθήνα 1982, σ. 164..

Η γνώμη του Κέυνς για την οικονομία της εποχής

«Τα σημαντικότερα μειονεκτήματα της οικονομικής κοινωνίας μέσα στην οποία ζούμε είναι η αποτυχία της να προσφέρει πλήρη απασχόληση στους εργαζομένους, καθώς και η αυθαίρετη και άνιση κατανομή του πλούτου και των εισοδημάτων».

John Maynard Keynes, στο Θάνος Βερέμης και Βασίλης Κρεμμυδάς, Ο σύγχρονος κόσμος, Γνώση, Αθήνα 1982, σ. 126.

Ερωτήσεις

1. Ποιες συνέπειες είχε για την ευρωπαϊκή οικονομία και πολιτική η οικονομική κρίση του 1929-1932 στις ΗΠΑ;

2. Ποια ήταν τα κύρια χαρακτηριστικά του ναζιστικού κόμματος και πώς εξηγείται η ευρεία αποδοχή του από τον γερμανικό λαό;

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 4^{ου} ΤΟΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'. Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος και οι άμεσες επιπτώσεις του

4. Το Συνέδριο Ειρήνης των Παρισίων (1919-1920).....	8
5. Ο Μικρασιατικός Πόλεμος (1919-1922).....	29
6. Η Ρωσική Επανάσταση.....	60

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'. Η Ευρώπη και ο κόσμος κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου.....

78

1. Η δεκαετία 1920-1930.....	82
2. Εσωτερικές εξελίξεις στην Ελλάδα (1923-1930).....	103
3. Η διεθνής οικονομική κρίση και οι συνέπειες της.....	127